

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL IN HET VROEGMODERNE GENT

Langetermijnevoluties in het meerseniërsambacht (zestiende tot achttiende eeuw)

Dr. Johan Dambruyne

1. Inleiding

Het vroegmoderne Gent heeft op het gebied van de internationale groothandel nooit enige rol van betekenis gespeeld. Dit kan evenwel niet gezegd worden over de interregionale handel en de lokale detailhandel. Door zijn demografisch en economisch gewicht was Gent gedurende de Nieuwe Tijd een belangrijke consumptie- en distributiemarkt van agrarische producten en industriële goederen. Het spreekt voor zich dat in een stad waar het inwonertal tijdens het grootste deel van de vroegmoderne periode boven de grens van 40.000 lag, heel wat werd geconsumeerd. Maar er is meer: door haar centrale ligging en haar dominante positie binnen het stedelijk netwerk van het graafschap Vlaanderen oefende de Arteveldestad ook een sterke aantrekkingskracht uit op het hinterland¹. Het feit dat binnen een straal van vijftig kilometer geen steden van eenzelfde formaat voorkwamen, maakte dat niet alleen bewoners van het omliggende platteland maar ook heel wat burgers van kleine en middelgrote Vlaamse steden zich voor de bevoorrading van diverse producten tot de Gentse markt wendden. Grootsteden onderscheidden zich nu eenmaal van hun kleinere broertjes door hun veel groter aanbod aan luxegoederen en gespecialiseerde producten. Toch is tot nog toe bijzonder weinig aandacht besteed aan de detailhandel in het vroegmoderne Gent. In tegenstelling tot wat de term op het eerste zicht laat vermoeden, is de detail- of kleinhandel een complex onderzoeksveld dat vele aspecten omvat, wat meteen impliceert dat het onderwerp vanuit diverse invalshoeken kan worden bestudeerd. In het hier gepresenteerde artikel hebben we ervoor geopteerd om de problematiek van de detailhandel vanuit een corporatief perspectief te belichten. Hoewel eigenlijk de meeste ambachten bij de kleinhandel betrokken waren - talrijke

¹ Het stedelijk netwerk van het graafschap Vlaanderen wordt belicht in W. PREVENIER, J.-P. SOSSON en M. BOONE, 'Le réseau urbain en Flandre (XIIIe-XIXe siècle): composantes et dynamique', in *Le réseau urbain en Belgique dans une perspective historique (1350-1850). Une approche statistique et dynamique. 15e colloque international, Spa 4-6 sept. 1990. Actes* (Brussel, 1992), pp. 157-200; P. STABEL, *Dwarf among giants. The Flemish urban network in the late Middle Ages* (Leuven-Apeldoorn, 1997).

ambachtsmeesters waren immers terzelfder tijd producent én verkoper van hun waar - wensen we met deze bijdrage alleen te focussen op corporaties die uitsluitend binnen het commerciële circuit opereerden, met andere woorden op ambachten die zich niet met het productieproces inlieten. Onze keuze viel op het meerseniersambacht en dit om verschillende redenen. Vooreerst is het genoegzaam bekend dat het ambacht van de meerseniers in vele Europese steden gold als dé corporatie bij uitstek van de detailhandel². Niet voor niets stonden de meerseniers bekend als de *marchands de tout, faiseurs de rien*³. Als geen andere beroepsgroep vormden ze de tussenschakel tussen de producent en de consument. Ten tweede nam het meerseniersambacht binnen de Gentse ambachtswereld tijdens de vroegmoderne periode een vooraanstaande plaats in. Door zijn groot ledental, zijn economisch belang en zijn anciënniteit vormde het een van de meest respectabele corporaties van de stad⁴. Niet zonder reden noemde het stadsbestuur in 1599 het meerseniersambacht 'eene van den principaelste van deser stede'⁵. Bovendien bezat het ambacht tijdens de zestiende eeuw behoorlijk veel politieke inspraak en invloed⁶. Een laatste reden waarom we voor het meerseniersambacht kozen, heeft met de gunstige bronnensituatie te maken. Het archief van het ambacht bleef vrij goed bewaard. Vooral het feit dat deze vakvereniging voor een periode van liefst drie eeuwen over nagenoeg complete ledenregisters beschikt, is vrij uitzonderlijk. Daardoor wordt het mogelijk om bepaalde aspecten van sociale en professionele mobiliteit binnen de ambachtswereld te onderzoeken en kan

² Zie hieromtrent diverse casestudies: R. MACKENNEY, *Tradesmen and traders. The world of the guilds in Venice and Europe, c.1250-c.1650* (Londen-Sydney, 1987); I. DOOLITTLE, *The mercers' company (1579-1959)* (Leeds, 1994); R.M. BERGER, *The most necessary luxuries. The mercers' company of Coventry, 1550-1680* (Pennsylvania, 1993); S.L. KAPLAN, 'The luxury guilds in Paris in the eighteenth century', *Francia*, 9 (1981), pp. 257-298.

³ A. FRANKLIN, *Dictionnaire historique des arts, métiers et professions exercés dans Paris depuis le 13e siècle* (Parijs-Leipzig, 1906), p. 949.

⁴ De officiële stamboom van het Gentse meerseniersambacht klimt op tot minstens 1305. In dat jaar ontving het ambacht twee stadskeuren. E. VAN DER HALLEN, 'Het Gentse meerseniersambacht (1305-1540)', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 31 (1977), p. 77.

⁵ Stadsarchief Gent (hierna afgekort als SAG), reeks 156bis, nr. 38/3.

⁶ De meerseniers waren in de verschillende bestuursorganen van de stad goed vertegenwoordigd, ook na de uitvaardiging van de *Concessio Carolina* (1540). Zie hoofdstuk vier 'Machtverdeling en bestuursmobiliteit' in J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld* (Gent, 2002). Omstreeks 1540 maakten de meerseniers bovendien deel uit van de top drie van meest kapitaalkrachtige Gentse ambachten en waren ze eigenaar van een van de duurste ambachtshuizen in de stad. J. DAMBRUYNE, 'Rijkdom, materiële cultuur en sociaal aanzien. De bezitspatronen en investeringsstrategieën van de Gentse ambachten omstreeks 1540', in C. LIS en H. SOLY (eds.), *Werelden van verschil. Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997), pp. 151-211.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

tevens worden gespeurd naar mogelijke verbanden tussen wijzigingen in het ledental van het betreffende commerciële ambacht enerzijds en transformaties in het consumptiegedrag anderzijds.

De consumptiegeschiedenis heeft de voorbije twintig jaar met recht en rede een vaste plaats verworven binnen de geschiedwetenschap en geldt momenteel als een van de meest dynamische disciplines van zowel de sociaal-economische geschiedschrijving als de cultuurgeschiedenis⁷. Hoewel er meningsverschillen bestaan over de aard, de omvang en de impact zijn de meeste historici het erover eens dat de vroegmoderne Europese samenleving gekenmerkt werd door belangrijke veranderingen in het consumptiegedrag. Enerzijds kwam de toename van de consumptie tot uitdrukking in een groter en meer gevarieerd bezit van duurzame verbruiksgoederen, anderzijds in een bredere verspreiding hiervan over de bevolking. Sommigen durven zelfs het woord 'consumptierevolutie' in de mond nemen⁸. Tegenstanders van deze benaming argumenteren dat er wel een onmiskenbare toename in de productie, distributie en consumptie van bestaande en nieuwe goederen valt vast te stellen, maar geen fundamentele mentaliteitswijziging - een verandering in de houding ten opzichte van goederen - bij de consument⁹. Maar het sterkste argument om deze term achterwege te laten, is dat het hier gaat om een langzaam en lang-

⁷ Na de publicatie van J. THIRSK, *Economic policy and projects. The development of a consumer society in early modern England* (Oxford, 1978) en N. MCKENDRICK, J. BREWER en J.H.P. PLUMB, *The birth of a consumer society. The commercialization of eighteenth-century England* (Londen, 1982) nam de belangstelling voor de consumptiegeschiedenis sterk toe. Een overzicht van wat sindsdien verschenen is, vindt men bij A. SCHUURMAN, J. DE VRIES en A. VAN DER WOUDE (eds.), *Aards Geluk. De Nederlanders en hun spullen van 1550 tot 1850* (Amsterdam, 1997). Aan te vullen met onder meer M. BERG en H. CLIFFORD (eds.), *Consumers and luxury: consumer culture in Europe, 1650-1850* (Manchester, 1999); M. BIANCHI (ed.), *The active consumer: novelty and surprise in consumer choice* (Londen, 1998); D. ROCHE, *Histoire des choses banales: Naissance de la consommation dans les sociétés traditionnelles (XVIIe-XIXe siècle)* (Parijs, 1997).

⁸ Zie bijvoorbeeld N. MCKENDRICK, 'The commercialization of fashion', in N. MCKENDRICK, J. BREWER en J.H.P. PLUMB, *The birth of a consumer society* (Londen, 1982), pp. 34-39; C. CARSON, 'The consumer revolution in Colonial British America: Why demand?', in C. CARSON, R. HOFFMAN en P.J. ALBERT (eds.), *Of consuming interests. The style of life in the eighteenth century* (Charlottesville-Londen, 1994), pp. 483-701.

⁹ C. SHAMMAS, *The pre-industrial consumer in England and America* (Oxford, 1990); C. FAIRCHILD, 'Consumption in early modern Europe. A review article', *Comparative Studies in Society and History*, 36 (1993), pp. 850-858; C. CAMPBELL, 'Understanding traditional and modern patterns of consumption in eighteenth century England: a character-action approach', in J. BREWER en R. PORTER (eds.), *Consumption and the world of goods* (Londen, 1993), pp. 40-57.

durig proces en dus geenszins om een plotse omwenteling¹⁰. Verschillende auteurs plaatsen het begin van het transformatieproces al in de zeventiende eeuw, anderen dan weer situeren het pas in de achttiende eeuw¹¹. Diverse casestudies hebben uitgewezen dat ook in het achttiende-eeuwse Gent de materiële leefwereld en wooncultuur snel en grondig begon te veranderen¹². Onderzoek op basis van boedelinventarissen heeft aangetoond dat het aanbod aan consumptiegoederen uitbreidde, diversifieerde en innoveerde¹³. Daarbij werd in toenemende mate belang gehecht aan comfort, decoratie, raffinement, privé-sfeer, functionaliteit en individualisering. Bovendien is men het er ondertussen over eens dat in het debat rond de 'consumptieomwenteling' een belangrijke plaats moet worden toegekend aan verschijnselen als mode en

¹⁰ J. DE VRIES, 'Between purchasing power and the world of goods: understanding the household economy in early modern Europe', in J. BREWER en R. PORTER (eds.), *Consumption and the world of goods* (Londen-New York, 1993), p. 107. Zie ook het recente artikel van R.S. DUPLESSIS, 'Was there a consumer revolution in eighteenth-century New France?', *French Colonial History*, 1 (2002), pp. 143-159.

¹¹ Volgens THIRSK, *Economic policy*, startte de ontwikkeling in Engeland al in de zeventiende eeuw, terwijl MCKENDRICK, BREWER en PLUMB, *The birth*, het op de achttiende eeuw houden.

¹² C. TERRY, 'Tafelen en tafelgerei in Gent', *Oostvlaamse Zanten*, 63 (1988), pp. 15-32; J. VAN RYCKEGHEM, 'Eenvoud en raffinement. Kleding en sieraden te Gent', *Oostvlaamse Zanten*, 63 (1988), pp. 33-50; I. PISTERS, 'Gentse woninginterieurs uit de 18^e eeuw. Bedden, tafels, toilet-, zit- en opbergmeubels', *Oostvlaamse Zanten*, 63 (1988), pp. 71-80; I. BOURGEOIS, 'Dekoratieve voorwerpen en binnenhuisversiering te Gent in de 18de eeuw. Vloer- en wandbekleding, gordijnen, schilderijen, spiegels', *Oostvlaamse Zanten*, 63 (1988), pp. 81-98. De onderzoeksresultaten van de verschillende casestudies werden gesynthetiseerd door H. SOLY, 'Materiële cultuur in de 18^e eeuw: een terreinverkenning', *Oostvlaamse Zanten*, 63 (1988), pp. 3-15. Voorts moet nog de recentere studie van E. MEERSSCHAUT, 'Textielaanbod in het achttiende-eeuwse Gent', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 51 (1997), pp. 155-180, worden vermeld.

¹³ De boedelinventarissen informeren ons over nagenoeg alle materiële bezittingen en werden gewoonlijk opgemaakt na het overlijden van één of beide ouders die minderjarige kinderen achterliet. Over de mogelijkheden en beperkingen van deze rijke bron zie onder meer A.M. VAN DER WOUDE en A.J. SCHUURMAN (eds.), *Probate inventories. A new source for the historical study of wealth, material culture and agricultural development*. AAG Bijdragen 23 (Wageningen-Utrecht, 1980); TH.F. WIJSENBEEK-OLTHUIS, 'Boedelinventarissen', in *Broncommentaren 2* (Den Haag, 1995), pp. 1-75. Voor een bespreking van de Gentse boedelinventarissen, de zogenoemde 'staten van goed' zie M. BOONE, 'De Gentse staten van goed als bron voor de kennis van de materiële cultuur: mogelijkheden en beperkingen (late middeleeuwen-vroeg moderne tijden)', in F. DAELEMANS (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur. Staten van goed en testamenten*. *Handelingen van de studiedag te Brussel 24-10-1986 (Archief- en Bibliotheekwezen in België, extranummer 25, deel 2)* (Brussel, 1988), pp. 51-73; SOLY, 'Materiële cultuur te Gent', pp. 7-10.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

smaak¹⁴. Het volstaat immers niet om alleen op zoek te gaan naar de factoren die het economisch en financieel mogelijk maakten om meer en nieuwe luxe-goederen en alledaagse spullen te kopen, maar men moet evenzeer oog hebben voor de wil, de ingesteldheid en de drijfsfeer vanwege de consument om te vernieuwen en te veranderen¹⁵. Het ligt voor de hand dat het gewijzigde consumptiepatroon ook consequenties heeft gehad voor de corporatief georganiseerde detailhandel. Daarom luidt de kernvraag van dit essay: in welke mate hebben de kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen inzake verbruik en materiële cultuur gevolgen gehad voor het Gentse meerseniërsambacht, en dit zowel op het institutionele als het sociaal-economische vlak. Heeft het meerseniërsambacht van de toegenomen vraag naar consumptiegoederen daadwerkelijk kunnen profiteren? Met andere woorden: vertaalde de verbruikstoename zich in een uitbreiding van het ledental? Of hebben juist andere ambachten of vooral de niet-corporatief georganiseerde circuits hiervan de vruchten geplukt?

De structuur van onze bijdrage ziet er als volgt uit: in een eerste paragraaf besteden we vooral aandacht aan het institutionele kader van het meerseniërsambacht, waarbij de samenstelling en het handelsmonopolie van het ambacht centraal staan. In een tweede paragraaf worden eerst de corporatieve toetredingsmodaliteiten besproken en wordt vervolgens de evolutie van het aantal nieuw ingeschreven meesters en leerlingen gevolgd. Daarna gaan we op zoek naar mogelijke verklaringen voor het verloop van het ledental. Daarbij wordt het aantal nieuwe inschrijvingen vergeleken met de evolutie die de stedelijke bevolking, de bouwconjunctuur, de meerseriehandel en de koopkracht hebben gekend. In een derde en laatste paragraaf wordt stilgestaan bij het vervrouwelijingsproces dat zich in de loop van de Nieuwe Tijd in het Gentse meerseniërsambacht voltrok. Maar laat ons duidelijk wezen. Het hier gepresenteerde onderzoek is niet meer dan een verkenning. Zelfs de ledenregisters van het ambacht hebben we slechts ten dele benut. In dit verband biedt een diepgaand propopografisch onderzoek nog heel wat perspectieven.

¹⁴ Zie hieromtrent onder meer R. MUCHEMBLED, *L'invention de l'homme moderne. Sensibilités, mœurs et comportements collectifs sous l'Ancien Régime* (Parijs, 1988); L. FERRY, *Homo aestheticus. L'invention du goût à l'âge démocratique* (Parijs, 1990).

¹⁵ Een overzicht van de gangbare verklaringstheorieën met betrekking tot het nieuwe consumptiegedrag in de Nieuwe Tijd vindt men bij A. SCHUURMAN, 'Aards Geluk. Consumptie en de moderne samenleving', in A. SCHUURMAN, J. DE VRIES en A. VAN DER WOUDE (eds.), *Aards geluk. De Nederlanders en hun spullen 1550-1850* (Amsterdam, 1997), pp. 11-27.

2. Institutionele en inhoudelijke transformaties

Hoe was het meerseniërsambacht intern georganiseerd? Net zoals in talrijke andere steden bestond het Gentse ambacht aan het begin van de zestiende eeuw niet uitsluitend uit meerseniërs maar verenigde het meerdere aanverwante beroepen. Het omvatte toen welgeteld vijf afdelingen. Behalve de eigenlijke meerseniërs, maakten ook de messenmakers, de schedemakers, de waskaarsenmakers en de bonnetmakers (mutsenmakers) van het ambacht deel uit. De bonnetmakers vormden echter geen volwaardige leden. Ze dienden slechts een kwart van het gebruikelijke intredegeld te betalen en ze waren niet aan bijzondere corporatieve lasten onderworpen. Maar daar tegenover stonden een aantal beperkingen. Zo mochten ze alleen bonnetten verkopen, konden ze geen bestuursmandaten in het ambacht bekleden en werden nieuwe leden tot 1505 niet in het officiële ledenregister genoteerd¹⁶. Pas na de uitvaardiging van de ordonnantie van 9 augustus 1505, die specifiek aan de bonnetmakers was gewijd¹⁷, werden nieuwe meester-mutsenmakers in het ledenregister ingeschreven¹⁸. Vanaf 1460 was iedereen die bonnetten maakte of verkocht, verplicht om van het meerseniërsambacht lid te worden¹⁹. Uit de ledenlijst van 1485 blijkt zonder meer dat de eigenlijke meerseniërs het ambacht numeriek domineerden²⁰. Hun aandeel bedroeg niet minder dan 67,6 procent. De andere afdelingen waren veel minder bevolkt. De waskaarsenmakers, die de tweede plaats bekleedden, maakten toen 14,8 procent van het totale ledental uit. Reeds in 1305 behoorden ze tot het meerseniërsambacht²¹. Dat zij onder de corporatie van de meerseniërs ressorteerden, lijkt op het eerste zicht wat vreemd omdat Gent ook een zelfstandig kaarsengietersambacht telde dat goedkopere kaarsen op basis van roet produceerde. Anderzijds is hun associatie met het meerseniërsambacht niet geheel toeval. Er is immers een professionele band aanwijsbaar tussen de waskaarsenmakers en de meerseniërs aangezien deze laatsten leveranciers van was waren en waskaarsen verhandelden. De schedemakers vertegenwoordigden in 1485 10,2 procent van het totaal aantal meesters. Met een percentage van 7,4 vormden de messenmakers de kleinste fractie binnen het meerseniërsambacht. De aanwezigheid van de messenmakers zorgde echter voor talrijke geschillen met het smedenambacht, waartoe de meeste producenten van messen behoorden. De ordonnantie van 1305 bepaalde nochtans duidelijk dat enkel de messenmakers die van het

¹⁶ VAN DER HALLEN, 'Het Gentse meerseniërsambacht', p. 79, 85.

¹⁷ SAG, reeks 178, nr. 6.

¹⁸ De eerste vermelding van een nieuw ingeschreven meester-bonnetmaker dateert van het boekjaar augustus 1511-augustus 1512. Het gaat om een zekere Jan vanden Hecke. SAG, reeks 178, nr. 1, f° 12v°.

¹⁹ VAN DER HALLEN, 'Het Gentse meerseniërsambacht', pp. 84-85.

²⁰ SAG, reeks 178, nr. 1, f° 1r°-4v°. In deze telling zijn de bonnetmakers niet meegerekend.

²¹ VAN DER HALLEN, 'Het Gentse meerseniërsambacht', p. 80.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

meerseniërsambacht lid waren, handel mochten drijven in messen en scheden. Aan de smeden daarentegen was het enkel toegestaan hun eigen fabrikaten aan de man te brengen²². Nadat op 18 mei 1511 het meerseniërsambacht in deze aangelegenheid juridisch in het ongelijk was gesteld, hield deze onderafdeling op te bestaan²³. Het Gentse meerseniërsambacht, zoals het zich aan het einde van de vijftiende eeuw presenteerde, mag geenszins als een zuiver commercieel ambacht getypeerd worden. Als we de bonnetmakers niet meerekenen, dan behoorde in 1485 ruim één derde van de leden tot de productiesector. Deze situatie veranderde in de loop van de zestiende eeuw. Van de verschillende productiefdelingen bleven na 1540 alleen nog de waskaarsenmakers deel uitmaken van het meerseniërsambacht, zodat deze vakvereniging een uitgesproken commercieel karakter kreeg. In 1738 vertegenwoordigden de eigenlijke meerseniërs niet minder dan 88,3 procent van alle leden, in 1761 steeg hun aandeel zelfs tot boven de 92 procent uit²⁴. Heel wat historici hebben de herstructurering van het Gentse ambachtswezen, inzonderheid het herverkavelen van het ambachtslandschap in 21 beroepsgroepen, door keizer Karel V in 1540 ten onrechte als een institutionele aardverschuiving bestempeld. In werkelijkheid veranderde er echter weinig. De meeste corporaties behielden hun zelfstandigheid. De meerseniërs werden samen met de hoedenmakers, de riemenmakers en de schilders ondergebracht in de tiende ambachtsgroep en onder leiding van één en dezelfde 'overste' (een stadsnotabele) geplaatst. Maar deze samenvoeging was vooral een formele kwestie. Immers, de verschillende corporaties behielden hun specifiek economisch monopolie, hadden nog steeds hun eigen bestuur, regelgeving en rechtspraak, bleven afzonderlijk vergaderen, bleven hun eigen financiën beheren en stapten nog altijd als autonome beroepsverenigingen in processies en optochten op²⁵. Tijdens de zeventiende en achttiende eeuw bleef de structuur van het meerseniërsambacht ongewijzigd. Gelet op de talrijke bevoegdheidsconflicten en de toenemende druk vanwege de centrale overheid is het opmerkelijk dat het meerseniërsambacht in de loop van de achttiende eeuw niet fuseerde met aanverwante ambachten. In tegenstelling tot andere sectoren, bijvoorbeeld de houtverwerkende sector, kwamen in de detailhandel blijkbaar geen fusies tot stand²⁶. In de jaren zestig van de achttiende eeuw werd wel een ont-

22 VAN DER HALLEN, 'Het Gentse meerseniërsambacht', p. 83.

23 SAG, reeks 173, nr. 2, f° 71r°-74v°.

24 SAG, reeks 156/3, nr. 8; Rijksarchief Gent (hierna afgekort als RAG), Fonds Gent, ambachtsequête van 1761.

25 J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, pp. 34-35.

26 Bijvoorbeeld in de houtverwerkende sector smolten tussen 1685 en 1772 niet minder dan vijf verschillende ambachten (timmerlieden, houtbrekers, schrijnwerkers, witwerkers en houtdraaiers) samen. Over dit fusieproces zie J. DAMBRUYNE, 'De Gentse bouwvakambachten in sociaal-economisch perspectief (1540-1795)', in C. LIS en H. SOLY (eds.), *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel, 1994), pp. 54-55.

werp opgesteld om de Gentse ambachtswereld te hervormen en de ambachtsfinanciën te saneren. Specifiek voor wat het meerseniërsambacht aanging, werd voorgesteld om het onderscheid tussen meerseniërs en waskaarsenmakers op te heffen²⁷. Het bleef echter bij een denkoefening. In 1777 drongen de waskaarsenmakers zelfs aan op een scheiding²⁸. Zij vroegen aan keizerin Maria Theresia om hun lid tot een onafhankelijk ambacht te verheffen. Maar de meerseniërs verzetten zich krachtig tegen dit verzoek. Volgens hen zou dit alleen maar leiden tot 'veel meer troubelen, twist ende tweedracht midsgaders processen ende contestation'. Gevolg: alles bleef bij het oude.

Alle erkende Gentse ambachten hadden een belangrijk gemeenschappelijk kenmerk. Ze bezaten namelijk allemaal één of meerdere beroepsmonopolies die zich geografisch tot één mijl rondom de stad uitstrekten²⁹. Voor ambachten die uit meerdere afdelingen waren samengesteld, gold voor elk lid een apart beroepsmonopolie. Dit betekende dat het ene lid zich niet mocht inlaten met de activiteiten van het andere. Wel was het aan ambachtsmeesters toegestaan om van verschillende afdelingen lid te worden (dubbel of meervoudig lidmaatschap). Uit de benaming van de waskaarsenmakers, de schedemakers, de messenmakers en de bonnetmakers blijkt overduidelijk welke producten deze afdelingen mochten vervaardigen, maar voor het lid van de meerseniërs lag dit anders. Wat hield hun monopolie precies in? Op de vraag van de centrale regering waaruit hun privilege bestond, antwoordden de Gentse meerseniërs in 1784 als volgt: 'in te vercoopen toogh ende winckel te hauden in het gros ende debit van alle imaginerelycke mercerye goederen, quinquallerye, maillerye, gaud ende silverwercken'³⁰. Het is niet de bedoeling om hier een exhaustieve lijst te geven van alle producten die de meerseniërs mochten kopen en verkopen, maar bondig samengevat dreven ze vooral handel in allerlei metaalwaren (eet-, drink-, tafel- en keukengerei, andere huisraadvoorwerpen, gereedschap, spijkers, spelden, scharen, sleutels, sloten...), edelmetalwaren (juwelen, vaatwerk en andere voorwerpen uit zilver of goud, objecten uit email), lederwaren (riemen, tassen, scheden, beurzen, handschoenen,

²⁷ 'Alsoo de wasscheersmaekers hunner vrijdom tot het maecke van waskeerschen hebben moeten verkrijgen van de neerijnghe van de mercheniers, die nochtans selve geene wase kerssen en hebben vermogen te maecken, en dat niet soo natuurelycx en is als de gonne van wie den vrydom originarelyck deriveert, den selven oock werckstellig maeket, verclaeren wy de voorschreven twee corpora te incorporeren ende unieren en vervolgens dat de respectieve supposten voortaan sullen ghehouden worden voor vrye supposten van de selve twee geunieerde corpora, en dat elcken van hun de selve twee fonctien conjointelyck sal vermogen te exerceeren, sonder dat de actuele ende toecommende supposten eenige leerjaeren ofte preuve sullen moeten doen'. SAG, reeks 156, nr. 3 (6).

²⁸ SAG, reeks 178, nr. 2, 26 maart 1777.

²⁹ SAG, reeks 94, nr. 849. Voor de meerseniërs werd de zone op 11 augustus 1768 zelfs uitgebreid tot twee mijl rond de stad. SAG, reeks 178, nr. 5, f° 70r°-70v°.

³⁰ SAG, reeks 156, nr. 7, p. 182.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

veters...), textielwaren (wollen, linnen, katoenen en zijden weefsels, gemengde stoffen, kleurstoffen voor het verven van weefsels, passementwerk), kledingstukken en accessoires (met goud bestikte of geborduurde klederen, uit zijde geweven gordels, hoeden, mutsen, handschoenen, kousen, knopen...), was en voorwerpen uit was (kaarsen, flambeeuwen) en voorts in nog tal van andere producten zoals spiegels, kammen, borstels, snuif- en tabaksdozen, schrijfbenodigdheden, speelgoed, brillen en ga zo maar door. Het ging dus om een enorme variëteit aan producten: luxegoederen maar evenzeer alledaagse waren. Bovendien mochten de meerseniërs zowel handeldrijven in producten die in de stad waren vervaardigd, als in goederen die uit andere steden of het buitenland kwamen of op het platteland waren gefabriceerd³¹. Zij hielden zich daarenboven niet alleen bezig met het importeren van goederen maar ook met de export ervan. Het monopolie van de meerseniërs hield één grote beperking in: het was hen namelijk verboden om zelf goederen te fabriceren. Wel bezaten ze het recht om bepaalde voorwerpen te versieren of op te smukken. Net doordat de handelsbevoegdheden van de meerseniërs zo ruim waren en een bijzonder breed spectrum van goederen omvatten, kwamen ze vaak met andere ambachten (oudkleerkopers, hoedenmakers, handschoenmakers, wevers, speldenmakers, slotenmakers, goud- en zilversmeden...) in aanvaring. De producerende ambachten zagen de invoer van vreemde waren door de meerseniërs als concurrentie voor hun eigen fabrikaten. Dit resulteerde in vele gevallen in langdurige conflicten en talrijke en dure processen. Het dubbel of meervoudig lidmaatschap bood voor dit probleem wel een individuele, maar geen structurele oplossing. Zelfs tussen meerseniërs en waskaarsenmakers waren er geregeld meningsverschillen en werden rechtsgedingen ingespannen. Zo pikten de meerseniërs het bijvoorbeeld niet dat zij eerst twee leerjaren moesten doorlopen alvorens dat zij de meesterproef van waskaarsenmaker konden afleggen. Pas na lang procederen, kwam men in 1739 tot een vergelijk, waardoor de meerseniërs niet langer aan deze leertijd onderworpen waren³².

Hoewel de meerseniërs een monopolie over een groot deel van de stedelijke detailhandel bezaten, hadden ze met concurrenten af te rekenen. Er bestond namelijk een illegaal bevoorradingsnet, een circuit van allerlei soorten handelaars die als gemeenschappelijk kenmerk hadden dat ze niet bij het meerseniërsambacht waren aangesloten. Er waren vooreerst de leurders die van deur tot deur of op de hoeken van de straten of onder de bruggen hun koopwaar trachtten te slijten³³. Anderen

³¹ Sedert 1717 was het de meerseniërs verboden om nog langer bepaalde ijzeren voorwerpen in te voeren. Dezelfde voorwerpen die in de stad werden gemaakt, mochten ze nog wel verkopen. Universiteitsbibliotheek Gent, Fonds vliegende bladen, I M. 53.

³² SAG, reeks 178, nr. 2, f° 44r°-47r°.

³³ Regelmatig vaardigde de stad ordonnanties uit om deze praktijken uit te roeien. Zie bijvoorbeeld de ordonnantie van 12 oktober 1685 (SAG, reeks 156/3, nr. 6) en de ordonnantie van 27 juli 1693 (SAG, reeks 178, nr. 5, f° 58r°).

dreven illegaal handel net buiten de stadsmuren³⁴. Daarnaast waren er smokkelaars actief die in herbergen en cabarets hun gesmokkelde waar aan de man brachten³⁵. Ook de pakkendragers, die verondersteld werden alleen maar de koopwaar te transporteren, durfden zich meer dan eens op het terrein van de meerseniërs te begeven³⁶. In de zestiende en zeventiende eeuw ondervonden de meerseniërs ook concurrentie van openbare verkopeningen. Onvrije handelaars schakelden stokhouders (openbare verkopers) in om hun spullen te verkopen. Daardoor kreeg hun handel een legaal karakter en hoefden ze zelfs geen rechten op de goederen te betalen. Het reglement van 17 februari 1689 trachtte aan dit misbruik paal en perk te stellen. Voortaan mochten nog alleen openbare verkopen plaatsvinden die betrekking hadden op inboedels van sterfhuizen, insolvente boedels of stocks van handelaars die hun handel stopzetten. Tijdens het laatste kwart van de achttiende eeuw kregen de Gentse meerseniërs dan weer af te rekenen met een aantal buitenlandse kooplieden (in totaal een vijf- à zestal) die telkens voor een periode van twee à drie maanden in de stad verbleven en gouden zaken deden, omdat ze achttmaal minder door de stad belast werden dan de meerseniërs. Deze kooplieden handelden in allerlei soorten meerserie- en ijzerwaren en waren voornamelijk uit Duitsland en Engeland afkomstig. In september 1781 eiste het meerseniërsambacht van het stadsbestuur dat deze vreemde kooplieden evenveel stadsrechten op de meerseriëwaren zouden betalen als zij en drongen ze er voorts op aan dat hun verblijf beperkt zou worden tot maximum drie à vier maanden per jaar³⁷.

Op basis van hun terreinverkennd onderzoek voor Antwerpen poneren Bruno Blondé en Hilde Greefs de stelling dat er zich in de Scheldestad tijdens de Nieuwe Tijd een commercieel moderniseringsproces heeft voorgedaan³⁸. Zij komen tot deze conclusie omdat ten eerste het erop lijkt dat de winkels hun marktaandeel in de kleinhandel hebben weten uit te breiden ten nadele van het marktwezen en de tweedehandsmarkten. De evolutie naar professionele winkels was volgens de auteurs tijdens de eerste helft van de zeventiende eeuw reeds ver gevorderd. Ten tweede smaak- en modetrends voor belangrijke verschuivingen in het Antwerpse meerseniërsambacht hebben gezorgd (bijvoorbeeld de evolutie van de kramers van een dominante naar een eerder margi-

³⁴ SAG, reeks 178, nr. 5, f° 70r°.

³⁵ Zo was er in 1748 een zekere Herbert die in het cabaret 'Le Paradis' in een speciaal daarvoor ingerichte kamer allerlei soorten meerseriëwaar verkocht. SAG, reeks 108bis, nr. 126.

³⁶ SAG, reeks 178/2.

³⁷ SAG, reeks 156bis, nr. 38.

³⁸ B. BLONDE en H. GREEFS, 'Werk aan de winkel. De Antwerpse meerseniërs: aspecten van de kleinhandel en het verbruik in de 17de en 18de eeuw', in *De lokroep van het bedrijf. Handelaars, ondernemers en hun samenleving van de zestiende tot de twintigste eeuw. Liber Amicorum Roland Baetens, Bijdragen tot de Geschiedenis*, 84 (2001), p. 219.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

nale beroepsgroep binnen het ambacht). En ten derde winkeliers evenzeer een actieve rol hebben gespeeld in het bewerken van belangrijke consumptieveranderingen. De voor de handliggende vraag is uiteraard of deze tendensen ook in het vroegmoderne Gent waarneembaar zijn. Wat de verhouding tussen winkels en markten betreft, is het momenteel moeilijk om op basis van de beschikbare gegevens definitieve uitspraken te doen. Dat het aantal meerseriewinkels in de achttiende eeuw hoger lag dan in de zestiende eeuw staat buiten kijf. De sterke toename van het aantal meerseniërs (zie hierna) was daarvoor verantwoordelijk. Maar of deze uitbreiding ten koste is gegaan van de wekelijks gehouden markt is helemaal niet zeker. Sedert de veertiende eeuw stonden de meerseniërs elke week met hun waren op de Vrijdagmarkt. Ofschoon andere ambachten er eveneens hun goederen verkochten, was de vrijdagse markt vooral een markt van meerseriewaren. Het feit dat deze markt vanaf 1756 niet langer alleen op vrijdag, maar voortaan ook op dinsdag doorging, is niet bepaald een indicatie voor het afnemend belang van de markt-functie³⁹. Dit gegeven wijst er eerder op dat de markt als verkoopplaats meegroeide met het stijgend aantal meerseniërs⁴⁰. Of de Gentse meerseniërs-winkels in de loop van de achttiende eeuw een professioneler uitzicht kregen, is geenszins uitgesloten, maar ook hier staat ons verkennend onderzoek het niet toe om daarvoor de nodige bewijzen aan te reiken⁴¹. Waar wel grote zekerheid over bestaat, is het feit dat het Gentse meerseniërsambacht tijdens de achttiende eeuw evolueerde van een exclusief ambacht van kleinhandelaars naar een gemengd ambacht van detail- én groothandelaars. De archiefstukken die het commerciële monopolierecht van het ambacht omschrijven, laten daaromtrent weinig twijfel bestaan⁴². Niettegenstaande een toenemend aantal groothandelaars van het meerseniërsambacht lid werd - hun aantal steeg van 28 in 1737 naar 54 in 1796 - vormde deze groep maar een kleine minderheid binnen het ambacht: in 1738 maakten de groothandelaars 7,7 procent van het totaal aantal meerseniërs uit, in de jaren negentig mag hun aandeel op onge-

³⁹ R. DE HERDT, 'Dagdagelijkse markten te Gent', in *De markt. Economisch forum en kloppend hart van agrarische, stedelijke en industriële maatschappijen* (Gent-Leuven, 1988), p. 78.

⁴⁰ Uit de recente casestudie van C. SMITH, 'The wholesale and retail markets of London, 1660-1840', *Economic History Review*, 55 (2002), pp. 31-50, blijkt dat ook in het achttiende-eeuwse Londen het belang van de openbare markten geenszins afnam.

⁴¹ N. ALEXANDER en G. AKEHURST (eds.), 'The emergence of modern retailing, 1750-1950', in *Business History*, 40 (1998); H.C. MUI en L. MUI, *Shops and shopkeeping in eighteenth-century England* (Londen, 1989).

⁴² Bijvoorbeeld in de ordonnantie van 11 augustus 1768 staat te lezen: 'te vercoopen ofte venten, t'sy in het gros ofte int detail'. SAG, reeks 178, nr. 5, f° 70r°. Zie onder meer ook de ambachtsenquête van 1784. SAG, reeks 156, nr. 7. Het feit dat groothandelaars ('grossiers') in de boekhouding van de stedelijke invoertaks op meerseriewaren vanaf het boekjaar mei 1737-april 1738 als een aparte fiscale groep vermeld worden, bevestigt deze evolutie. SAG, reeks 510, nr. 5.

veer tien procent worden geschat. Specialisatie gekoppeld aan het meer inspielen op veranderende modetrends is een tweede belangrijke ontwikkeling die voor het achttiende-eeuwse Gentse meerseniersambacht kan worden vastgesteld. Als gevolg van het feit dat de consument modebewuster werd, ontstond een nieuw verschijnsel, namelijk dat van de gespecialiseerde winkel. Zo maakte de Gentse almanak, die in 1772 voor het eerst verscheen, een duidelijk onderscheid tussen drie categorieën van meerseniers: niet-gespecialiseerde meerseniers, meerseniers die in ijzerwerk en 'clinqualerie' (kleine metalen voorwerpen) handeldreven en meerseniers gespecialiseerd in 'bijouerie en nieuwe moden'. De twee laatste groepen namen tijdens het laatste kwart van de achttiende eeuw numeriek in belang toe. Het aantal meerseniers in ijzerwaren en 'clinqualerie' steeg van tien in 1774 naar zestien in 1794. De meerseniers die in 'bijouerie en nieuwe moden' handelden, zagen hun aantal zelfs meer dan verdubbelen (van zeventien in 1774 naar 36 in 1794)⁴³.

3. Kwantitatieve transformaties

Hoe evolueerde het ledental van het Gentse meerseniersambacht en inzonderheid het aantal eigenlijke meerseniers? Inzake ledencijfers zijn de archiefbronnen zeer karig. Slechts voor enkele jaren zijn betrouwbare cijfers voorhanden⁴⁴. In 1485 telde het ambacht in totaal 324 volwaardige leden⁴⁵. Daartoe behoorden 219 meerseniers, 48 waskaarsenmakers, 33 schedemakers en 24 messenmakers⁴⁶. Daarna moeten we wachten tot de nijverheidstelling van 1738 alvorens we opnieuw worden ingelicht. Het ambacht telde toen 412 leden, waaronder 364 meerseniers en 48 waskaarsenmakers⁴⁷. Volgens de ambachtsenquête van 1761 waren op dat moment te Gent circa vijfhonderd meerseniers actief en 39 waskaarsenmakers, wat het totaal aantal leden van het ambacht op 539 bracht⁴⁸. De gegevens voor 1738 en 1761 wijzen uit dat het meerseniersambacht toen het op één na grootste ambacht was⁴⁹. Alleen de corporatie van de tijk- en linnenwevers telde nog meer meesters (vijfhonderd

⁴³ SAG, Wegwijzer der Stad Gent van 1774 en 1794.

⁴⁴ Voor de zeventiende en achttiende eeuw bleven wel rekeningen van ommestellingen bewaard waarin meerseniers met naam worden opgesomd, maar deze lijsten geven geen correct beeld van het totaal aantal leden omdat alleen de meesters die moesten contribuëren, erin vermeld staan.

⁴⁵ SAG, reeks 178, nr. 1, f° 1r°-4v°.

⁴⁶ Het juiste aantal bonnetmakers kennen we niet, maar aangenomen mag worden dat hun aantal wellicht in de buurt lag van dat van de schede- en messenmakers.

⁴⁷ SAG, reeks 156, nr. 3, 8.

⁴⁸ RAG, Fonds Gent, ambachtsenquête van 1761.

⁴⁹ In heel veel vroegmoderne steden van Europa vormden de meerseniers een numeriek belangrijke beroepsgroep. C.R. FRIEDRICH, *The early modern city, 1450-1750* (Londen-New York, 1995), pp. 146-154.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

in 1738). Het heeft er alle schijn van dat het meerseniërsambacht ook tijdens de zeventiende eeuw de tweede plaats inzake ledental bekleedde⁵⁰. Ofschoon we over geen exacte cijfers beschikken, zijn we er vrij zeker van dat tijdens de zestiende eeuw het ambacht van de meerseniërs zelfs het grootste was⁵¹.

Het lijkt ons zinvol om de Gentse cijfers even naast die van Antwerpen te plaatsen⁵². Tijdens de gouden jaren 1560 telde het Antwerpse meerseniërsambacht ongeveer 2100 leden; na de reconciliatie zakte het aantal tot 1500 leden⁵³. Maar in 1615 werden opnieuw 2210 meerseniërs geregistreerd. Het aantal steeg verder naar 2334 in 1636 en naar 2809 in 1677. In 1700 was het aantal betalende leden tot 2294 gedaald. In 1773 liep het ledental op tot liefst 3341, maar in 1788 en 1792 was het aantal opnieuw gezakt tot respectievelijk 2321 en 2208. Het hoeft geen betoog dat de Gentse cijfers tegenover de Antwerpse in het niets verzinken. Hoe is deze enorme numerieke discrepantie tussen beide steden te verklaren? Is er een demografische verklaring? Het klopt dat de Antwerpse bevolkingscijfers gedurende de hele Nieuwe Tijd boven de Gentse uitstaken. Maar alleen tijdens bepaalde jaren van de zestiende eeuw bedroeg het Antwerpse populatiecijfer het dubbele van het Gentse. Tijdens de zeventiende en de achttiende eeuw was de demografische afstand tussen beide steden merkkelijk kleiner. Als we het aantal meerseniërs tegenover het totale bevolkingscijfer afzetten, dan bekomen we voor Antwerpen in 1788 een cijfer van circa 42 meerseniërs per duizend inwoners, tegenover slechts ongeveer negen à tien in 1738 en twaalf à dertien in 1761 voor Gent. Het is duidelijk dat de demografie slechts gedeeltelijk het talrijker ledental van het Antwerpse meerseniërsambacht kan uitleggen. De belangrijkste verklaring moet evenwel gezocht worden in de verschillende samenstelling van beide corporaties. Het Antwerpse ambacht was veel meer een amalgaam van allerlei soorten van detailhandelaars dan het Gentse. Het meerseniërsambacht te Gent telde uitsluitend handelaars in duurzame consumptiegoederen, terwijl in de Scheldestad ook de handelaars in voedings- en genotsmiddelen (kruideniers, vettewarriers, kaas-, boter-, chocolade-, thee-, koffie-, tabakhandelaars, drogisten...) eveneens deel uitmaakten van het meerseniërsambacht. Terwijl de kramers in de zestiende en de eerste decennia van de zeventiende eeuw nog duidelijk in de meerderheid waren, domineerden vanaf de tweede helft van de

⁵⁰ Tijdens de eerste helft van de zeventiende eeuw waren ongeveer zes à zevenhonderd meesters in het tijk- en linnenweversambacht ingeschreven; voor de tweede helft mag het aantal zelfs op acht à negenhonderd worden geraamd. J. BASTIN, 'De Gentse lijnwaadmarkt in de XVIIe eeuw', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 21 (1967), p. 156.

⁵¹ DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, pp. 44-45.

⁵² De Antwerpse cijfers werden verzameld en berekend door BLONDE en GREEFS, 'Werk aan de winkel', pp. 211-213.

⁵³ P. NEELEN, *Het Antwerpse meerseniërsambacht in de zestiende eeuw* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1997), p. 160, 169.

zeventiende eeuw de handelaars van de voedingssector het Antwerpse ambacht⁵⁴. Wil men beide steden op een correcte manier met elkaar vergelijken, dan moet men bij het ledental van het Gentse meerseniersambacht ook die van andere ambachten voegen. Wanneer men enkel nog maar de ambachten van de kruideniers, de kaaskopers en de kaarsengieters toevoegt aan de ledenlijst van de meerseniers, dan bedroeg het gezamenlijk ledental in 1738 712 meesters en in 1761 939. Inzake getalsterkte vertoonde het Brusselse meerseniersambacht tijdens de achttiende eeuw veel meer gelijkennis met Gent dan met Antwerpen. In 1738 telde het 292 meester-meerseniers⁵⁵.

Een vergelijking tussen de cijfers van de vijftiende en de achttiende eeuw brengt aan het licht dat in 1738 het totale aantal meesters van het Gentse meerseniersambacht 27 procent en in 1761 ruim 66 procent hoger lag dan in 1485. Met andere woorden: er kan een onmiskenbare uitbreiding van het ledental worden geconstateerd. Focussen we alleen op de eigenlijke meerse-niers, dan is de expansie nog spectaculairder: in 1738 tellen we ruim 66 procent meer meesters dan in 1485 en in 1761 liefst 128 procent. Deze ontwikkeling laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Toch is het riskant om op basis van slechts enkele (weliswaar betrouwbare) cijfers fundamentele uitspraken te doen over de numerieke evolutie van het ambacht. Bovendien kan uit deze cijfers niet worden afgeleid of we hier met een rechtlijnig proces te maken hebben en of de groei zich na 1761 heeft verder gezet? Dankzij de bewaard gebleven inschrijvingsregisters van nieuwe meesters beschikken we evenwel over een uitstekende archiefbron om meer klaarheid in deze materie te brengen.

Het is voldoende bekend dat wie meester wou worden, binnen het ambacht verschillende stadia (leerling, knecht) moest doorlopen en diverse corporatieve verplichtingen diende na te komen. De corporatieve toetredingsmodaliteiten en het meesterschap verschilden echter naargelang van stad, ambacht en periode. Hoe was de situatie in het Gentse meerseniersambacht? We geven een beknopt chronologisch overzicht. Hierbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen meesterskinderen en niet-meesterskinderen. Voor niet-meesterskinderen die van een corporatieve carrière droomden, was Gent tijdens de eerste veertig jaar van de zestiende eeuw een bijzonder dure stad. De intredesommen voor het meesterschap lagen merkkelijk hoger dan in de andere steden van de Habsburgse Nederlanden. Bovendien werd een kandidaat-meester in Gent geconfronteerd met nog talrijke andere financiële verplichtingen, zoals het schenken van een zilveren drinkschaal van één Troyse mark met vergulde

⁵⁴ BLONDE en GREEFS, 'Werk aan de winkel', pp. 226-229.

⁵⁵ K. VAN HONACKER, 'De politieke cultuur van de Brusselse ambachten in de achttiende eeuw: conservatisme, corporatisme of opportunisme?', in C. LIS en H. SOLY (eds.), *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel, 1994), p. 223.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

rand en van het ambachtswapen voorzien, het aanbieden van een maaltijd of drinkgelag aan het ambachtsbestuur of zelfs aan alle ambachtsmeesters en het betalen van een vergoeding aan de eed. Anderzijds gold het meerseniërsambacht tussen 1500 en 1540 als een van de goedkoopste Gentse ambachten, en dit om de volgende drie redenen: ten eerste moesten kandidaat-meesters er geen leertijd doorlopen en dus ook geen inschrijvingsgeld betalen. Ten tweede lag het intredegeld voor het meesterschap in verhouding tot andere ambachten relatief laag. En ten derde dienden de aspirant-meesters geen maaltijd of drinkgelag te bekostigen. Als inkomgeld betaalde men 'slechts' 1200 Vlaamse groten. Ter vergelijking: de mediaanwaarde van het intredegeld van de verschillende Gentse ambachten bedroeg 1920 Vlaamse groten, het rekenkundig gemiddelde zelfs 2113 Vlaamse groten⁵⁶. Het entreegeld van de meerseniërs vertegenwoordigde honderd zomerdaglonen van een metselaarsknecht. Als we alle financiële verplichtingen (1200 Vlaamse groten intredegeld + 480 Vlaamse groten drinkschaal + 240 Vlaamse groten vergoeding ambachtsbestuur) samentellen, dan kostte de vrijheid van het meerseniërsambacht in totaal 1920 Vlaamse groten of het equivalent van ongeveer twee derden van het jaarloon van een geschoolde lonarbeider uit het bouwvak (= 160 zomerdaglonen)⁵⁷. Terwijl de toetredingsvoorwaarden voor buitenstaanders zich in Gent op een veel hoger niveau situeerden dan in andere steden, gold voor de meesterskinderen net het tegenovergestelde. Kinderen van meerseniërs hoefden zich enkel in het ledenboek te laten registreren (= 5 Vlaamse groten registratiekosten) en een kan wijn aan het ambachtsbestuur aan te bieden om in het bezit van de meestertitel te komen. Tijdens de eerste veertig jaar van de zestiende eeuw was de financiële discriminatie tussen meesterskinderen en niet-meesterskinderen bijzonder groot.

De *Concessio Carolina* van 1540 bracht een geweldige ommekeer teweeg. Om meester-meerseniëer te worden volstond voortaan een intredegeld van zes carolusgulden of 240 Vlaamse groten. Dit stemde in 1540 overeen met twintig zomerdaglonen van een gekwalificeerde metselaarsknecht en in 1570 met nog slechts twaalf daglonen. Van alle andere financiële verplichtingen was men voortaan ontslagen. In tegenstelling tot de waskaarsenmakers en ander producerende ambachten waren de meerseniërs bovendien niet onderworpen aan een meesterproef. Kandidaat-meesters dienden wel het Gentse poorterschap te bezitten. Vanaf 1540 konden vreemdelingen het verwerven door met een poorter of poorteres te huwen of zich in het poortersboek te laten registreren⁵⁸.

⁵⁶ De problematiek van sociale en professionele mobiliteit binnen de zestiende-eeuwse Gentse ambachtswereld komt uitgebreid aan bod in DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, pp. 175-342. Muntverhoudingen: 1 Vlaamse groot = 1/2 stuiver = 1/40 carolusgulden.

⁵⁷ J. DAMBRUYNE, 'Guilds, social mobility and status in sixteenth-century Ghent', *International Review of Social History*, 43 (1998), pp. 44-45.

⁵⁸ SAG, reeks 178, nr. 5, f° 55v° (27 januari 1605).

De keerzijde van de medaille was, dat de nieuwe meesters hun titel niet meer aan hun kinderen konden doorgeven. Het ging niet langer om een erfelijk, maar om een persoonlijk meesterschap. Alleen de meesters die reeds in 1540 het erfelijk meesterschap bezaten, konden hun titel nog overdragen aan hun nageslacht. Hun kinderen bleven na 1540 dezelfde prerogatieven genieten als voordien. Zij betaalden nog altijd slechts vijf Vlaamse groten en een kan wijn. Toch was bij de meerseniërs de financieel en juridische discriminatie tussen meesterskinderen en niet-meesterskinderen kleiner dan bij de producerende ambachten, waar niet-meesterskinderen aan een meesterproef waren onderworpen, maar niet de meesterskinderen. Tijdens de calvinistische bestuursperiode (1577-1584) werd teruggesproken naar de hoge toetredingsvoorwaarden van vóór de *Concessio Carolina*. Het nominale intredegeld in het meerseniërsambacht bedroeg toen 2400 Vlaamse groten (= 67 zomerdaglonen van een metselaarsknecht), met andere woorden het tienvoud van voorheen. Ook het gebruik van de zilveren drinkschaal (prijs: 720 Vlaamse groten) werd weer ingevoerd. Na de reconciliatie (1584) werden opnieuw de bepalingen van de *Concessio Carolina* van kracht. De reële waarde van het inkomgeld (240 Vlaamse groten) was in 1585 gedaald tot het equivalent van slechts zeven zomerdaglonen van een geschoolde loonarbeider en in 1600 tot zelfs zes. In tegenstelling tot bepaalde andere ambachten (bijvoorbeeld de bouwvakambachten) bleef het intredegeld tot op het einde van de achttiende eeuw ongewijzigd. Behalve het intredegeld was een kandidaat-meester nog een klein bedrag verschuldigd aan de ambachtsknaap (de klerk) voor zijn optekening in het ledenregister. In 1784 bedroeg dit registratiegeld 96 Vlaamse groten⁵⁹. In de loop van de zeventiende eeuw werd de financiële discriminatie tussen meesterskinderen en niet-meesterskinderen weggewerkt. Op 7 april 1636 vaardigde het stadsbestuur een ordonnantie uit waardoor voortaan ook meesterskinderen die de meestertitel wilden bekomen, verplicht werden tot het betalen van 240 Vlaamse groten intredegeld⁶⁰. De meesterskinderen werden niet langer als een bevoorrechte groep aanzien. De toetredingsmodaliteiten voor de waskaarsmakers verschilden ten opzichte van die van de meerseniërs alleen op het punt van de meesterproef. Sedert het begin van de zeventiende eeuw waren de waskaarsmakers er effectief aan onderworpen. Het reglement van 15 december 1607 schreef voor dat elke kandidaat-meester een waskaars van zes pond gewicht en een toorts op een stok moest vervaardigen⁶¹.

Ofschoon de nominale waarde van het intredegeld tijdens de zeventiende en achttiende eeuw niet meer veranderde, werd vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw de toegang tot het meesterschap van het meerseniërsambacht toch beduidend moeilijker. Daarvoor was de invoering van een leertijd verantwoordelijk. Door het nieuwe reglement van 8 april 1658 kon niemand

⁵⁹ SAG, reeks 156, nr. 7 (ambachtsenquête van november 1784), p. 183.

⁶⁰ SAG, reeks 93, register VV, f° 78v°.

⁶¹ SAG, reeks 178, nr. 5, f° 43v°.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

nog het meesterschap in het meerseniersambacht bekomen zonder twee jaar continue bij een vrije meester in de leer te zijn geweest en bij hem te hebben ingewoond⁶². Het reglement was zowel van toepassing op niet-meesterskinderen als meesterskinderen. Om misbruiken tegen te gaan, keurde de centrale regering op 24 november 1721 een nieuw reglement goed, waardoor elke nieuwe leerling bij het begin van zijn leertijd zich eerst moest laten optekenen in het register van het ambacht. Het annotatiegeld werd vastgesteld op 24 Vlaamse groten⁶³. Door de ordonnantie van 28 februari 1754 werd elke meester(es) die een leerling aannam, bovendien verplicht om 25 gulden (= 1000 Vlaamse groten) aan het ambacht te storten⁶⁴. Deze maatregel kaderde in de hervorming van het ledencontributiesysteem⁶⁵. Meesters of meesteressen die hun eigen kinderen opleidden, waar echter van deze bijdrage vrijgesteld. Als leerling ontsnapten meesterskinderen daarentegen niet aan het inschrijvingsgeld van 24 Vlaamse groten. De invoering van de leertijd kwam vooral hard aan voor volwassen mannen en vrouwen (sommigen bezaten reeds de vrijheid van een ander ambacht). Zij zagen een dergelijke lange opleiding helemaal niet zitten. In de jaren 1760 wendden meerdere Gentse burgers zich tot de centrale overheid om de dispensatie van de leerjaren te bekomen. Tussen 1761 en 1767 hebben minstens 41 verzoekers vrijstelling gekregen⁶⁶. In 1769 beklagde het meerseniersambacht zich over deze praktijk, met als voornaamste argument dat de gedispenseerde meesters doorgaans slechte zakenlieden waren, precies doordat ze geen opleiding hadden genoten. Maar de werkelijke reden waarom het ambachtsbestuur zich verzette, lag op het financiële vlak. Aangezien de gedispenseerden van leertijd vrijgesteld waren, leverde dit voor het ambacht geen inkomsten op. Het ambacht vond het daarom niet meer dan billijk dat deze gedispenseerde meesters een hoger intredegeld zouden betalen. Daarbij werd gedacht aan bedragen die schommelden tussen minimum 120 gulden (= 4800 Vlaamse groten) en maximum 300 gulden (= 12.000 Vlaamse groten). De centrale overheid gaf aan dit voorstel evenwel geen verder gevolg.

In welke mate hebben de hierboven besproken toetredingsmodaliteiten de toegang tot het meerseniersambacht effectief bepaald?

⁶² SAG, reeks 178, nr. 1, f° 77v°.

⁶³ SAG, reeks 178, nr. 3, f° 1r°-2v°.

⁶⁴ SAG, reeks 156/3, nr. 6. Elke meester(es) mocht slechts één leerling in dienst nemen.

⁶⁵ Omwille van het protest van de kleine winkeliers die erover klaagden dat zij in verhouding tot hun grote collega's in de ommestelling veel zwaarder belast werden, werd naar een nieuw uniform taxatiecriterium gezocht. Er werd uitgegaan van het principe dat een meester(es) die een leerling in dienst nam, voldoende werk had en meer winst boekte dan collega's zonder leerling.

⁶⁶ Dit blijkt uit het inschrijvingsregister van de leerlingen. SAG, reeks 178, nr. 3.

JOHAN DAMBRUYNE

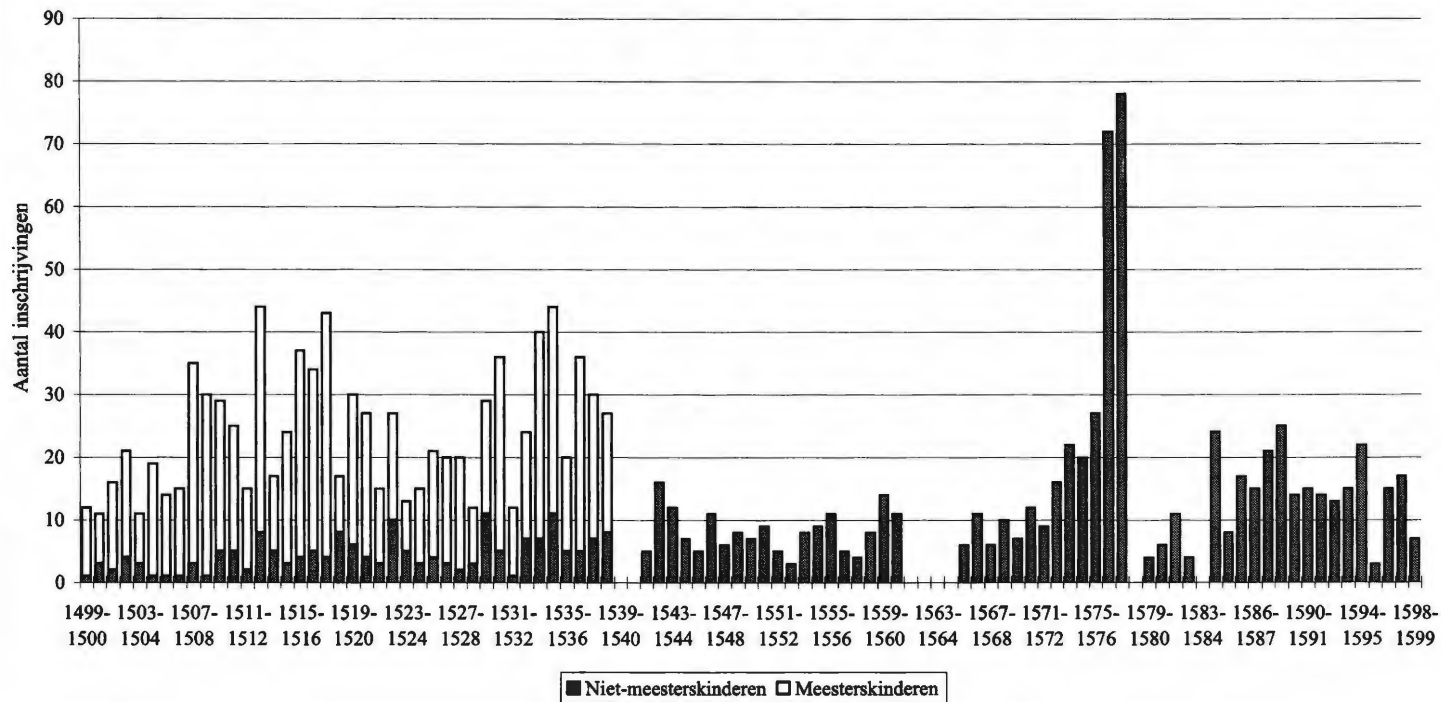
Tabel 1 Evolutie van het aantal kopers van het meesterschap in het Gentse meerseniersambacht per decennium, 1499-1794

Decennium	Aantal kopers	Aantal jaren waarvoor informatie beschikbaar is	Jaarlijks gemiddelde
08/1499 - 08/1509	20	10	2,0
08/1509 - 08/1519	49	10	4,9
08/1519 - 08/1529	43	10	4,3
08/1529 - 08/1539	66	10	6,6
08/1539 - 12/1549	70	9	7,8
12/1549 - 12/1559	69	10	6,9
12/1559 - 12/1569	58	6	9,7
12/1569 - 08/1579	263	9	29,2
08/1579 - 12/1589	135	9	15,0
12/1589 - 12/1599	136	10	13,6
12/1599 - 12/1609	131	10	13,1
12/1609 - 12/1619	85	9	9,4
12/1619 - 12/1629	78	7	11,1
12/1629 - 12/1639	76	8	9,5
12/1639 - 12/1649	99	10	9,9
12/1649 - 12/1659	113	9	12,6
12/1659 - 12/1669	108	10	10,8
12/1669 - 12/1679	125	10	12,5
12/1679 - 12/1689	124	9	13,8
12/1689 - 12/1699	231	10	23,1
12/1699 - 12/1709	142	10	14,2
12/1709 - 12/1719	185	10	18,5
12/1719 - 12/1729	268	10	26,8
12/1729 - 12/1739	230	10	23,0
12/1739 - 12/1749	255	10	25,5
12/1749 - 12/1759	314	10	31,4
12/1759 - 12/1769	305	10	30,5
12/1769 - 01/1780	335	10	33,5
01/1780 - 01/1790	360	10	36,0
01/1790 - 01/1794	128	4	32,0
Totaal en gemiddelde	4601	279	16,5

Bron: SAG, reeks 178, nrs. 1 en 4.

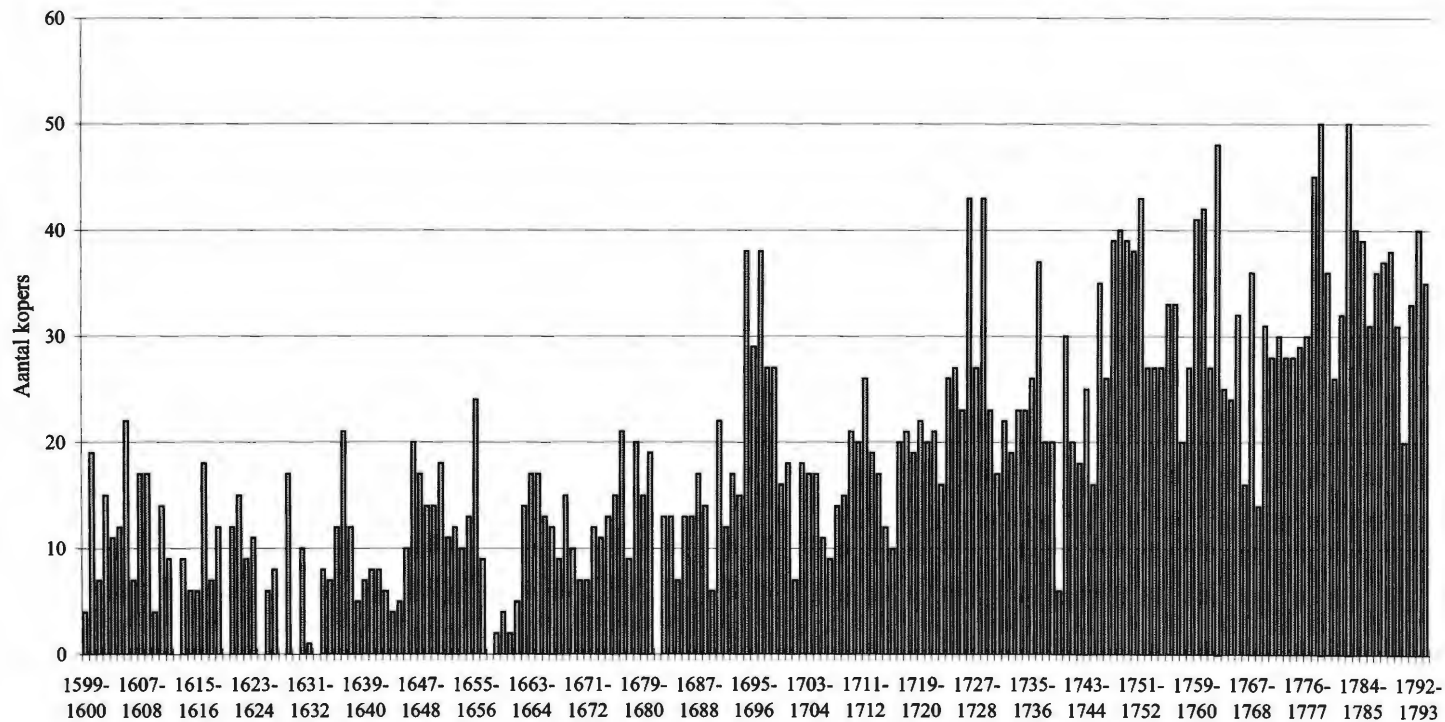
Alle personen die tussen augustus 1499 en januari 1794 het meesterschap van het meerseniersambacht (als meersenier, waskaarsenmaker, messenmaker, schedemaker of bonnetmaker) hebben gekocht, werden in tabel 1 samengebracht. In totaal gaat het om 4601 personen. Het werkelijk aantal kopers moet nog hoger hebben gelegen, want voor vijftien van de in totaal 294 onderzochte jaren (vijf procent van de tijdsspanne) laten de ledenregisters ons in het ongewisse. Gedurende deze periode van bijna drie eeuwen kochten gemiddeld 16,5 Gentse burgers per jaar het meesterschap van het ambacht. Grafieken 1

Grafiek 1 Evolutie van het aantal jaarlijkse inschrijvingen van nieuwe leden in het Gentse meerseniersambacht, 1499-1599

Grafiek 2 Evolutie van het aantal jaarlijkse kopers van het meesterschap in het Gentse meerseniersambacht, 1599-1794

JOHAN DAMBRUYNE

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

en 2 laten echter zien dat achter dit statisch rekenkundig gemiddelde een geweldige dynamiek schuilging. Het aantal kopers kon jaarlijks sterk fluctueren. Anderzijds onthult een groepering van het aantal kopers per decennium een langetermijntrend die inzake richting bijzonder duidelijk is (zie grafiek 3). Fluctuaties op middellange termijn buiten beschouwing gelaten, nam het aantal meester-kopers in het meerseniersambacht tussen het begin van de zestiende eeuw en het einde van de achttiende eeuw spectaculair toe. Het aantal kopers steeg van twintig tijdens het eerste decennium van de zestiende eeuw naar 360 tijdens de tachtiger jaren van de achttiende eeuw, met andere woorden naar achttien keer meer kopers! Het jaarlijks gemiddeld aantal kopers evolueerde van 9,8 in de zestiende eeuw naar 12,7 in de zeventiende eeuw en 26,8 in de achttiende eeuw. Uit deze eeuwgemiddelden blijkt dat de grote sprong voorwaarts niet in de zeventiende eeuw, maar in de achttiende eeuw werd gerealiseerd. Terwijl het aantal kopers in de zeventiende eeuw (ten opzichte van de zestiende eeuw) steeg met 'slechts' dertig procent, nam het aantal in de achttiende eeuw (ten opzichte van de zeventiende eeuw) met ruim 111 procent toe!

Tabel 2 Evolutie van het aantal meester-kopers in het Gentse meerseniersambacht per halve eeuw, 1499-1794

Periode	Aantal kopers	Aantal jaren waarvoor informatie beschikbaar is	Jaarlijks gemiddelde
08/1499 - 12/1549	248	49	5,1
12/1549 - 12/1599	661	44	15,0
12/1599 - 12/1649	469	44	10,7
12/1649 - 12/1699	701	48	14,6
12/1699 - 12/1749	1080	50	21,6
12/1749 - 01/1794	1442	44	32,8

Bron: SAG, reeks 178, nrs. 1 en 4.

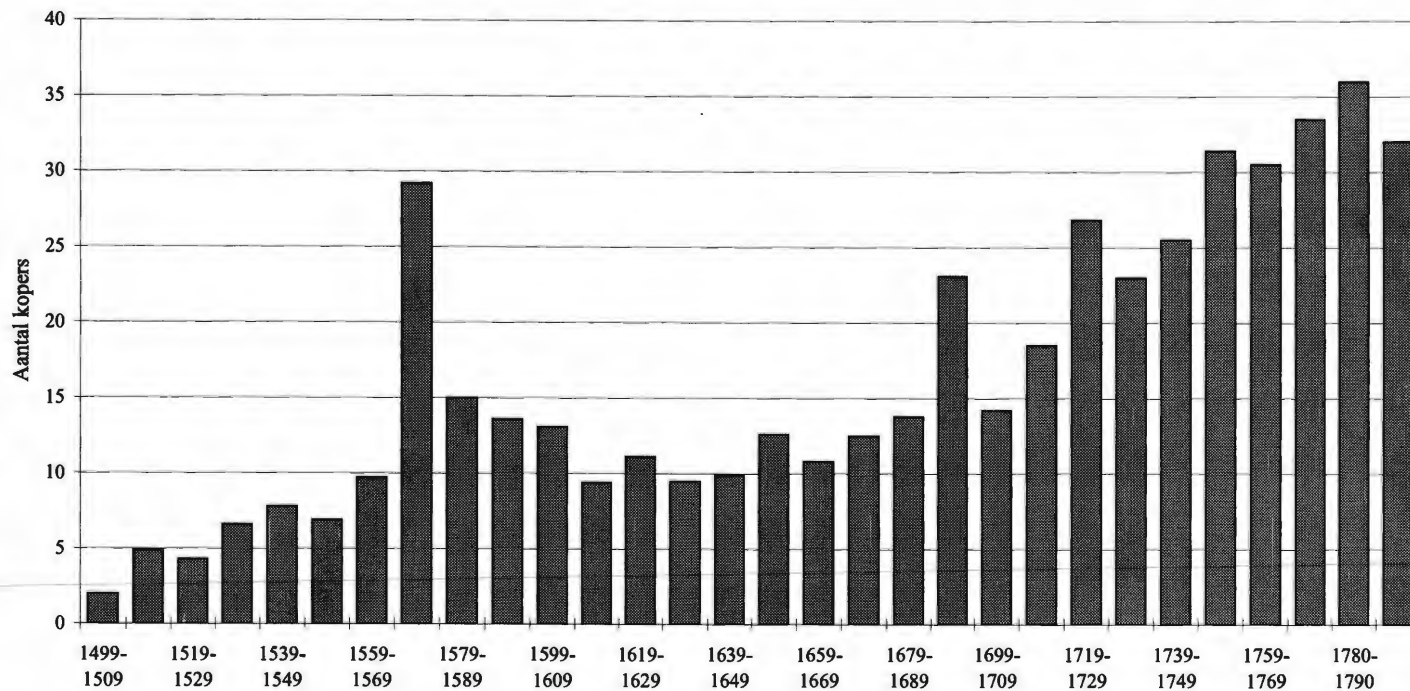
Tabel 2 analyseert de evolutie op middellange termijn. Ze laat zien dat de tweede helft van de zestiende eeuw aanzienlijk verschilde van de eerste helft: tijdens de tweede helft lag het aantal kopers liefst driemaal hoger! Gedurende de eerste helft van de zeventiende eeuw kende het meerseniersambacht een onmiskenbare terugval (een daling met ongeveer 29 procent). Wel bedroeg het jaarlijkse gemiddelde nog altijd meer dan het dubbele van dat van de eerste vijftig jaar van de zestiende eeuw. Tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw werd opnieuw het niveau bereikt van de tweede helft van de zestiende eeuw. In de achttiende eeuw zette het groeiproces zich door: tijdens de eerste helft groeide het aantal nieuwe leden met 48 procent en tijdens de tweede helft met 52 procent.

De verschillende grafieken en cijferreeksen bewijzen dat er geen wetmatig verband bestond tussen veranderingen inzake corporatieve toetredingsvoorwaarden enerzijds en het aantal nieuwe kopers van het meerseniersambacht anderzijds. Tijdens de achttiende eeuw telde het ambacht veel meer kopers dan tijdens de eerste helft van de zeventiende eeuw, terwijl toen het meesterschap nochtans het gemakkelijkst te verwerven was. De invoering van de verplichte leertijd in 1658 zorgde alleen op korte termijn voor een forse terugloop van het aantal nieuwe meesters (de jaren 1658-1662) (zie grafiek 2). De correlatie tussen beide variabelen was ongetwijfeld het grootst tijdens de zestiende eeuw. Het verlagen van de toegangsdrempel na 1540 had op half lange termijn een positief effect op het aantal kopers. Uitzonderlijk was de enorme en directe impact van de stedelijke ordonnantie van 4 november 1577. Zij zorgde voor een enorme piek van het aantal kopers. Vooraleer terug te keren naar het erfelijk meesterschap en de daaraan verbonden hoge toetredingsvoorwaarden gaf het Gentse stadsbestuur aan zijn burgers nog eenmaal de kans om gedurende veertien dagen de persoonlijke vrijheid te kopen van om het even welk ambacht (met uitzondering van de drie erfelijke corporaties) tegen het goedkope tarief van 240 Vlaamse groten. Een massale koop van het meesterschap was het gevolg. In het meerseniersambacht verzesvoudigde in 1577 het aantal kopers ten opzichte van 1576⁶⁷. Doordat het beroep van meerse-nier geen specifieke vakopleiding vereiste, was de toeloop bij het meerse-niersambacht groter dan bij andere corporaties. Een positief verband kan ook worden aangetoond tijdens de calvinistische bestuursperiode en de jaren die daar opvolgden. De hoge financiële eisen die tijdens de calvinistische republiek van kracht waren, corresponderden frappant met het lage aantal inschrijvingen. Anderzijds hadden de zeer lage intredegelden na de reconciliatie (1584) opvallend hoge inschrijvingscijfers van nieuwe leden tot gevolg.

Een belangrijke vraag die nog niet werd gesteld, is of de evolutie van het aantal kopers overeenkomt met die van het totaal aantal nieuwe meesters. We mogen immers niet uit het oog verliezen dat de kopers ons in principe alleen inlichten over de niet-meesterskinderen, over de buitenstaanders die in het bezit van de meestertitel zijn gekomen. Maar om het totaal aantal nieuwe meesters te kennen, moet uiteraard ook met de meesterskinderen rekening worden gehouden. Bij de bespreking van de toetredingsmodaliteiten hebben we reeds gezien dat vanaf 1636 meesterskinderen die meerse-nier wilden worden, eveneens verplicht waren om het intredegeld van 240 Vlaamse groten te betalen. Dit betekent dat van dan af het aantal nieuwe kopers ons een volledig beeld geeft van het totaal aantal nieuwe meesters. Voor de periode 1500-1635 is dit echter niet het geval. Het totaal aantal nieuwe meesters lag toen ongetwijfeld hoger dan wat het aantal kopers laat uitschijnen. Maar hoeveel hoger?

⁶⁷ In het ledenregister staan de kopers over twee boekjaren gespreid, namelijk 1576-1577 en 1577-1578, maar in werkelijkheid hebben deze kopers alleen betrekking op het burgerlijk jaar 1577.

Grafiek 3 Evolutie van het aantal kopers van het meesterschap in het Gentse meerseniersambacht (tienjaarlijkse gemiddelden), 1499-1794

Er moet hierbij zeker een onderscheid worden gemaakt tussen de jaren 1500-1539 en de periode 1540-1635. Zoals uit grafiek 1 onmiskenbaar blijkt, werden tijdens de eerste veertig jaar van de zestiende eeuw veel meer nieuwe meesterskinderen in het ledenregister opgetekend dan nieuwe kopers. Tussen 1500 en 1540 werden in totaal 178 kopers (18,4 procent) geregistreerd tegenover 788 meesterskinderen (81,6 procent). Uiteraard oefende slechts een deel van de geregistreerde meesterskinderen het beroep van meerseniër effectief uit. In de veronderstelling dat de helft van de meesterskinderen in de voetsporen van hun vader trad – wat een buitengewoon hoog percentage is vergeleken met andere steden (gemiddeld minder dan 25 procent), maar voor Gent niet onrealistisch is gelet op de zeer geringe intergenerationele beroepsmobiliteit op dat moment⁶⁸ – dan zou het totaal aantal nieuwe meesters tijdens de eerste vier decennia van de zestiende eeuw 572 hebben bedragen of gemiddeld 14,3 per jaar. Een cijfer dat sterk aanleunt bij dat van de tweede helft van de zestiende eeuw en de tweede helft van de zeventiende eeuw. Het feit dat de Gentse bevolking tijdens de eerste helft van de zestiende eeuw schommelde tussen 40 à 50.000 inwoners is een bijkomend argument om dit cijfer ernstig te nemen⁶⁹. Na 1540 liep het aandeel van de meesterskinderen in alle ambachten fors terug. Hoewel we voor het meerseniërsambacht geen concrete informatie bezitten, mag naar analogie met ambachten waarover we beter zijn ingelicht (zoals bijvoorbeeld de kruideniers en de kleermakers), worden aangenomen dat de meesterskinderen tijdens de periode 1540-1600 gemiddeld minder dan twintig procent van het totale aantal nieuwe meester-meerseniërs uitmaakten en dat dit percentage tijdens de jaren 1600-1635 nog gradueel daalde.

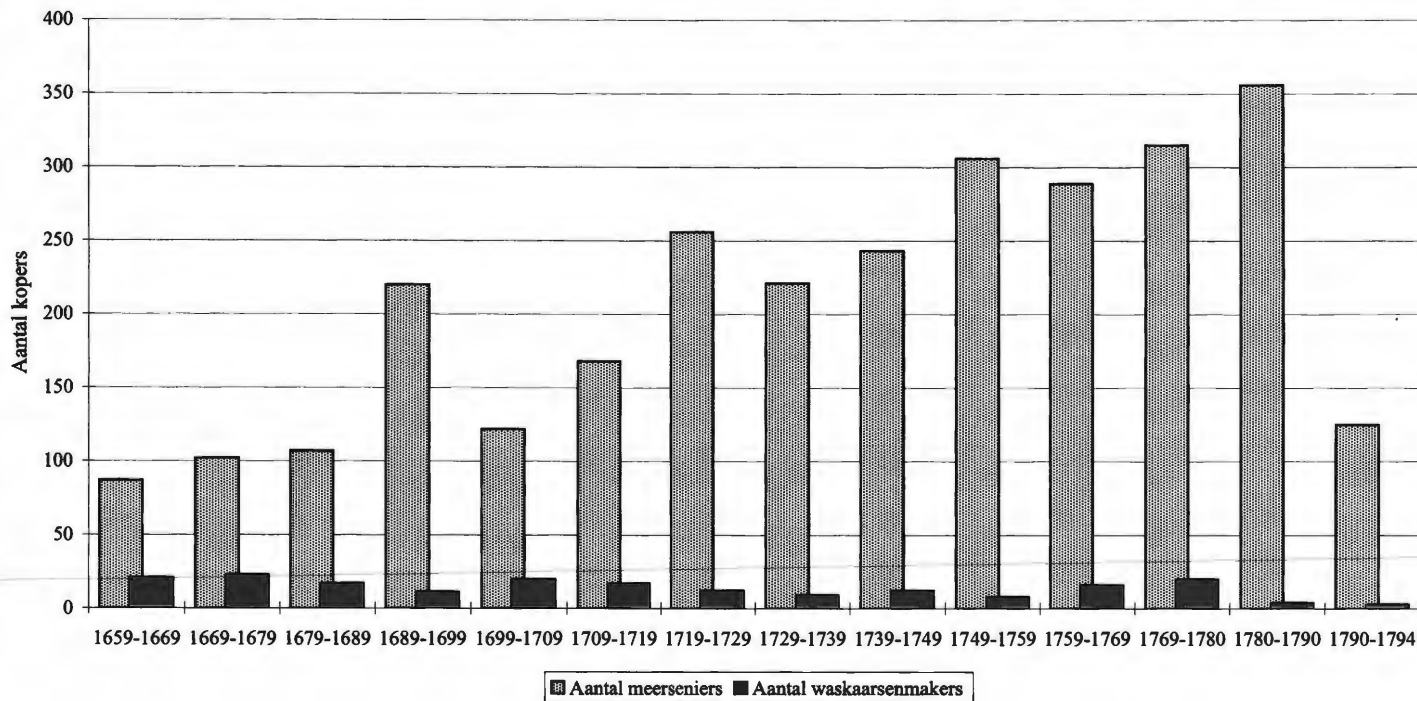
Dat het meerseniërsambacht tijdens de drie onderzochte eeuwen een fenomenale groei inzake kopers kende, weten we ondertussen. Maar wie was verantwoordelijk voor die geweldige toename: de eigenlijke meerseniërs of het lid van de waskaarsenmakers? Hoe de twee afdelingen van het meerseniërsambacht zich inzake aantal nieuwe leden tegenover elkaar verhielden, komen we slechts vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw te weten. Pas vanaf de jaren 1660 werd het onderscheid tussen meerseniër-kopers en waskaarsenmaker-kopers in het ledenregister systematisch en continue gemaakt⁷⁰. Uit tabel 3 en grafiek 4 blijkt dat het aantal jaarlijkse inschrijvingen van meester-waskaarsenmakers tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw en in de

⁶⁸ Over deze materie zie DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, pp. 245-250.

⁶⁹ J. DAMBRUYNE, *Mensen en centen. Het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief* (Gent, 2001), p. 347.

⁷⁰ De eerste maal dat in het ledenregister een onderscheid tussen de meerseniërs en de waskaarsenmakers werd gemaakt, was in het ambachtsjaar 1630-1631. Tijdens de periode 1630-1659 gebeurde dit enkel in 1631-1632, 1634-1635, 1648-1649, 1649-1650 en 1650-1651.

Grafiek 4 Evolutie van het aantal nieuw ingeschreven meerseniers en waskaarsenmakers in het Gentse meerseniersambacht per decennium, 1659-1794

achttiende eeuw nooit hoge toppen scheerde. De beste cijfers werden gerealiseerd in de jaren 1670 en 1680, toen jaarlijks gemiddeld 2,1 en 2,3 nieuwe meesters zich lieten inschrijven. Hoewel deze gemiddelden gedurende sommige decennia (1699-1700, 1769-1780) nog werden benaderd, trad op lange termijn toch een duidelijke daling inzake absolute cijfers in. Doordat anderzijds het aantal nieuwe meerseniërs in absolute cijfers tussen 1660 en 1790 sterk steeg, betekende dit dat de procentuele verhouding tussen beide afdelingen steeds meer in het voordeel van de meerseniërs evolueerde. Zo steeg het gemiddeld aandeel van de meerseniërs van 87,8 procent in de tweede helft van de zeventiende eeuw naar 93,5 procent tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw en naar 96,5 procent tijdens de tweede helft. Het is zonneklaar dat het meerseniërsambacht tijdens de achttiende eeuw meer dan ooit voordien een ambacht van handelaars was, en niet van producenten. Ondanks het feit dat de waskaarsenmakers flink terrein moesten prijsgeven, behielden ze tot op het einde van het Ancien Régime het recht om één van de twee gezworenen (de eigenlijke bestuurders van het ambacht) te leveren.

Tabel 3 Verhouding tussen het aantal nieuwe meerseniërs en waskaarsenmakers per decennium, 1659-1794

Decennium	Aantal meerseniërs	Gemiddelde meerseniërs	Percentage meerseniërs	Aantal waskaarsenmakers	Gemiddelde waskaarsenmakers	Percentage waskaarsenmakers
12/1659 - 12/1669	87	8,7	80,6%	21	2,1	19,4%
12/1669 - 12/1679	102	10,2	81,6%	23	2,3	18,4%
12/1679 - 12/1689	107	11,9	86,3%	17	1,9	13,7%
12/1689 - 12/1699	220	22,0	95,2%	11	1,1	4,8%
12/1699 - 12/1709	122	12,2	85,9%	20	2,0	14,1%
12/1709 - 12/1719	168	16,8	90,8%	17	1,7	9,2%
12/1719 - 12/1729	256	25,6	95,5%	12	1,2	4,5%
12/1729 - 12/1739	221	22,1	96,1%	9	0,9	3,9%
12/1739 - 12/1749	243	24,3	95,3%	12	1,2	4,7%
12/1749 - 12/1759	306	30,6	97,5%	8	0,8	2,5%
12/1759 - 12/1769	289	28,9	94,8%	16	1,6	5,2%
12/1769 - 01/1780	315	31,5	94,0%	20	2,0	6,0%
01/1780 - 01/1790	356	35,6	98,9%	4	0,4	1,1%
01/1790 - 01/1794	125	31,3	97,7%	3	0,8	2,3%
Totaal en gemiddelde	2917	21,9	93,8%	193	1,5	6,2%

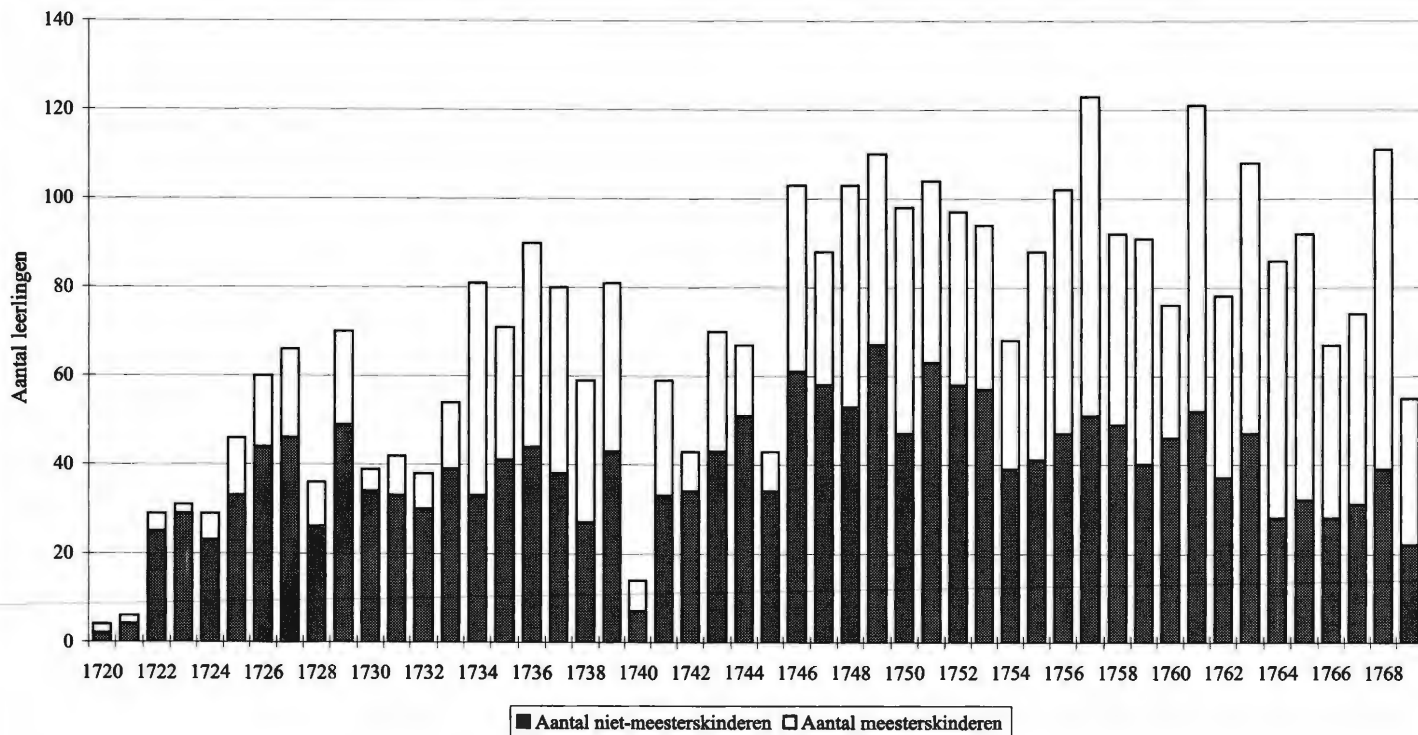
Bron: SAG, reeks 178, nrs. 1 en 4.

Legende: Gemiddelde = jaarlijks gemiddelde.

Noot: Voor het decennium 12/1679-12/1689 beschikken we slechts voor negen jaar over informatie.

Dat het Gentse meerseniërsambacht tijdens de achttiende eeuw numeriek geweldig aan belang won, kan ook worden vastgesteld op basis van het inschrijvingsregister van de leerlingen. Voor de periode 1720-1769 kan het verloop van het aantal nieuwe leerlingen binnen het lid der meerseniërs op de voet worden gevolgd (zie grafiek 5).

Grafiek 5 Evolutie van het aantal jaarlijks nieuw ingeschreven meerseniërsleerlingen, 1720-1769

JOHAN DAMBRUYNE

Tabel 4 Evolutie van het aantal nieuw ingeschreven leerlingen (meesterskinderen + niet-meesterskinderen) binnen het lid der Gentse meerseniers per decennium, 1720-1769

Decennium	Aantal MK	Percentage MK	Aantal NMK	Percentage NMK	Totaal aantal
1720 - 1729	96	25,5%	281	74,5%	377
1730 - 1739	273	43,0%	362	57,0%	635
1740 - 1749	259	37,0%	441	63,0%	700
1750 - 1759	465	48,6%	492	51,4%	957
1760 - 1769	506	58,3%	362	41,7%	868
Totaal en gemiddelde	1599	45,2%	1938	54,8%	3537

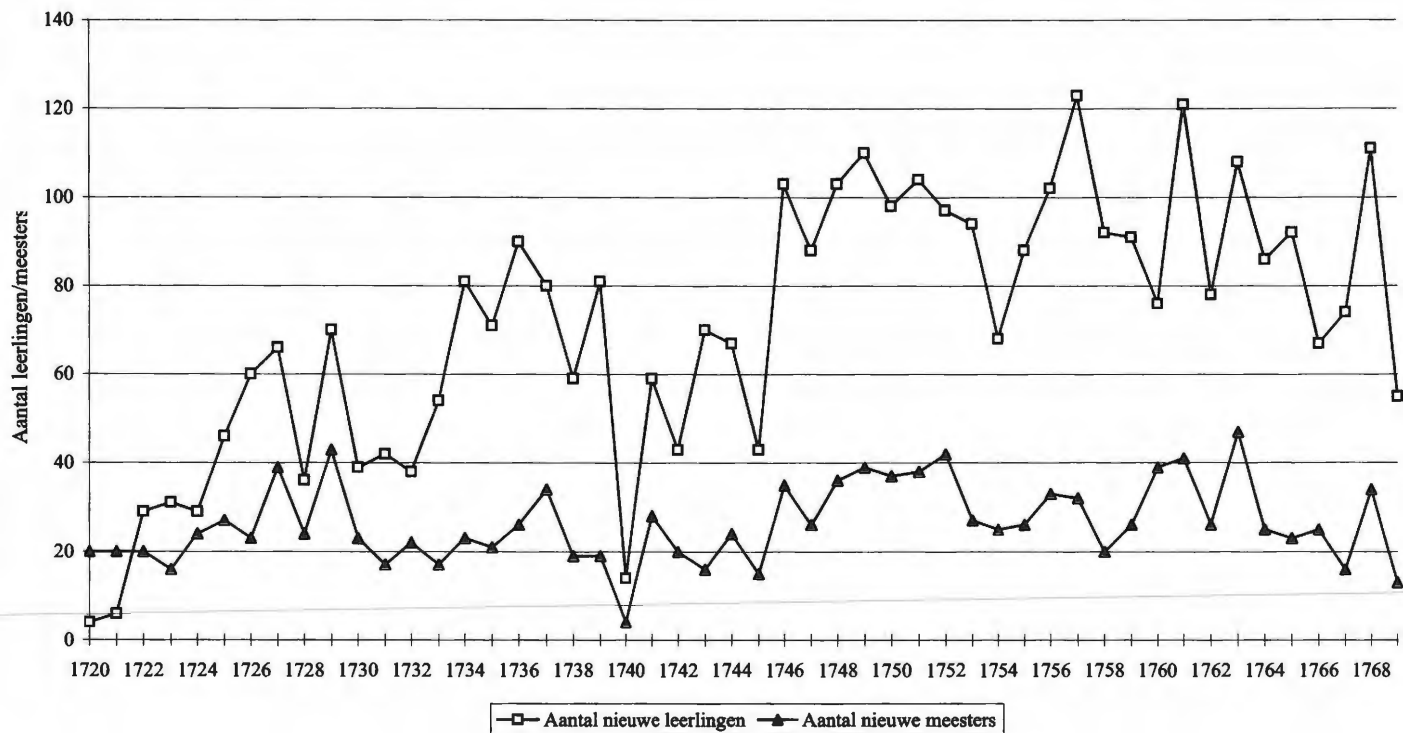
Bron: SAG, reeks 178, nr. 3.

Legende: MK = meesterskinderen, NMK = niet-meesterskinderen.

Tussen 1720 en 1769 hebben zich in totaal 3537 personen als meerseniersleerling laten registreren. Dit betekent een gemiddelde van 70,7 leerlingen per jaar. Tabel 4 laat er niet de minste twijfel over bestaan over hoe het aantal nieuwe leerlingen tijdens deze halve eeuw evolueerde: tussen 1720 en 1760 deed zich een opmerkelijke stijging voor. Het aantal leerlingen lag tijdens de jaren vijftig 154 procent hoger dan tijdens de jaren twintig. Gedurende de jaren 1760 daalde het aantal leerlingen wel (met 9,3 procent), maar het cijfer overtrof nog altijd ruimschoots dat van de andere decennia waarvoor we informatie bezitten. Wanneer we aan de hand van grafiek 5 de jaarlijkse ontwikkeling analyseren, valt vooral de diepe knik in 1740 op (de beginjaren 1720 en 1721 buiten beschouwing gelaten). Deze terugval heeft wellicht met het begin van de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) te maken, die in Gent voor grote economische onzekerheid zorgde. Een vergelijking tussen de evolutie van het aantal nieuw ingeschreven leerlingen en die van het aantal nieuwe meesters leert dat beide variabelen opvallend parallel verliepen (zie grafiek 6).

Gedurende de bestudeerde halve eeuw was de groep van de niet-meesterskinderen onder de meerseniersleerlingen gemiddeld iets beter vertegenwoordigd (54,8 procent) dan de groep van de meesterskinderen (45,2 procent). Een meer gedetailleerde analyse brengt echter een belangrijke verschuiving tussen beide groepen aan het licht: terwijl de meesterskinderen in de jaren twintig slechts een kwart van het aantal nieuwe leerlingen uitmaakten, steeg hun aandeel in de jaren zestig naar ruim 58 procent (zie tabel 4 en grafiek 5). Verantwoordelijk voor de spectaculaire toename van het aantal meesterskinderen was de ambachtsverordening van 1754 waardoor meesters voortaan voor elke vreemde leerling die ze opleidden, 25 gulden moesten betalen. De kinderen van de meerseniers waren aan deze maatregel evenwel niet onderworpen. Een ruwe berekening leert dat ongeveer veertig procent van de 3537

Grafiek 6 Vergelijking tussen het aantal nieuw ingeschreven leerlingen en meesters, 1720-1769

leerlingen die tussen 1720 en 1769 in het register staan ingeschreven, het effectief tot meester heeft gebracht. Bij de leermeisjes (41 procent) lag het doorstromingspercentage hoger dan bij de leerjongens (dertig procent).

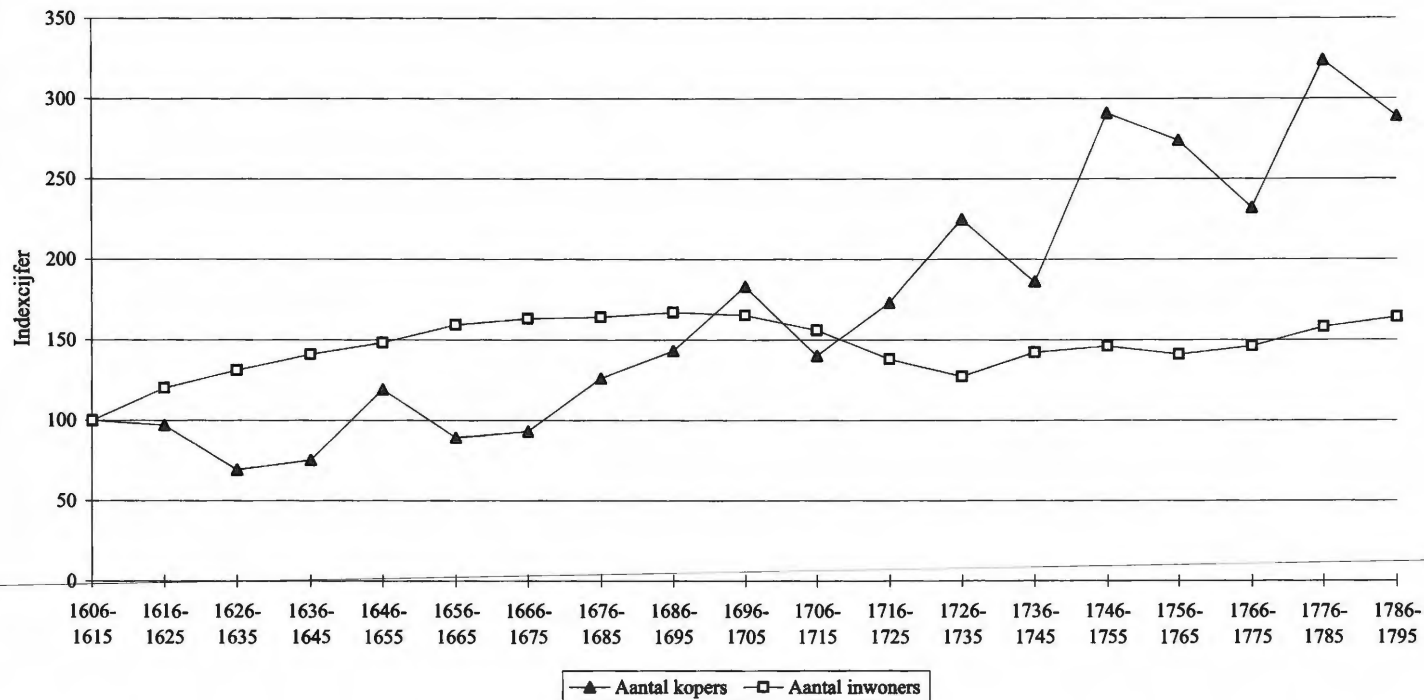
Na de trendanalyse is het nu tijd om tot een meer fundamentele verklaring te komen voor de specifieke ontwikkeling van het ledental in het meerseniersambacht op lange en middellange termijn. Uit de confrontatie van onze cijfers met de toetredingsvoorwaarden die in de loop van de drie eeuwen wijzigden, is immers gebleken dat een institutioneel-normatieve verklaring te kort schiet. Daarom zijn we de mening toegedaan dat sociaal-economische en demografische verklaringsfactoren minstens even belangrijk waren. Beide elementen werpen namelijk licht op de vraagfactor, die als motor van veranderingen in het consumptiegedrag kan worden aangeduid. De sterke toename van het ledental in het Gentse meerseniersambacht wijst op een groeiende vraag naar consumptieartikelen⁷¹. Laat ons eerst de demografische component onder de loep nemen. Een positieve correlatie tussen de bevolkingsevolutie en het verloop van het aantal nieuwe kopers is voor de zestiende eeuw niet aanwijsbaar⁷². Terwijl Gent in de jaren 1570 (bevolkingscijfer in 1572 ongeveer 42.000) minder inwoners telde dan tijdens het tweede kwart van de zestiende eeuw (45 à 50.000 inwoners), waren er toch veel meer kopers. Eenzelfde tegengestelde beweging kan worden waargenomen na de reconciliatie. Niettegenstaande dat ongeveer 15.000 inwoners om religieuze, politieke en/of economische redenen na 1584 uit Gent emigreerden en het bevolkingscijfer rond 1590 nog amper 27.000 bedroeg, kochten de daaropvolgende tien jaar heel wat burgers het meesterschap. De demografische aderlating zorgde voor een ontwrichting van de arbeidsmarkt – onder de emigranten bevonden zich bijzonder veel ambachtsmeesters – waardoor er een nijpend tekort aan detailhandelaars en geschoolde producenten ontstond. Aangezien de toetredingsdrempel tot het meerseniersambacht toen zeer laag lag en de concurrentie van de gevestigde meesters op dat ogenblik veel geringer was, was dit voor meerdere stedelingen een unieke gelegenheid om zich als meerseniër te vestigen. In grafiek 7 hebben we de bevolkingstrend van de zeventiende en achttiende eeuw afgezet tegenover de evolutie van het aantal kopers⁷³. De Gentse bevol-

⁷¹ De correlatie tussen een stijgende vraag en een groei van de kleinhandelssector is ook vastgesteld voor het achttiende-eeuwse Maastricht. E. STEEGEN, *Handel en wandel van kramers aan het einde van het Ancien Régime. Het kramersambacht van Maastricht aan het einde van de achttiende eeuw* (onuitgegeven licentiatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1997), pp. 164-251.

⁷² Voor de zestiende-eeuwse bevolkingstrend zie DAMBRUYNE, *Mensen en centen*, pp. 55-98.

⁷³ De bevolkingscijfers werden ontleend aan H. VAN WERVEKE, *De curve van het Gentse bevolkingscijfer in de 17^e en de 18^e eeuw* (Gent, 1948) en P. DEPRez, 'Het Gentse bevolkingscijfer in de tweede helft van de achttiende eeuw', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 11 (1957), pp. 177-195.

Grafiek 7 Evolutie van het aantal kopers van het meesterschap in het meerseniersambacht en van de Gentse bevolking (tienjaarlijkse gemiddelden), 1606-1795

king kende tijdens de zeventiende eeuw een vrijwel continue groei: van gemiddeld 31.000 inwoners tijdens de jaren 1606-1615 naar gemiddeld 51.000 tijdens de jaren 1696-1705. Als we de globale ontwikkeling van de zeventiende eeuw bekijken, dan kan vanaf de periode 1626-1635 een parallel verloop (een stijgende lijn) tussen het aantal kopers en het aantal inwoners worden vastgesteld (met uitzondering van het decennium 1656-1665). Tijdens de eerste dertig jaar van de zeventiende eeuw volgde het aantal kopers echter niet de bevolkingstoename. Integendeel, beide variabelen divergeerden. Dankzij onderzoek naar de stedelijke rente- en immobiliënmarkt weten we dat de Gentse economie tijdens de eerste veertig jaar van de zeventiende eeuw gekenmerkt werd door expansie⁷⁴. Maar in de index van het aantal nieuwe kopers komt dit geenszins tot uitdrukking. Het feit dat het aantal nieuwe meesters geen gelijke tred hield met de economische en demografische conjunctuur kan mogelijks verband houden met het optreden van een verzadiging op de arbeidsmarkt⁷⁵. Aangezien tamelijk veel burgers aan het einde van de zestiende eeuw tot het ambacht toetraden, was het aanbod aan meerseniërs tijdens de eerste decennia van de zeventiende eeuw voldoende groot om aan de stijgende vraag te kunnen beantwoorden. Voor de achttiende eeuw toont grafiek 7 aan dat de Gentse bevolking niet op dezelfde manier evolueerde als het aantal meester-kopers. Per decennium laat de grafiek meestal tegengestelde bewegingen zien. De Gentse bevolking daalde van ongeveer 51.000 inwoners bij het begin van de eeuw naar gemiddeld 39.000 tijdens de jaren 1726-1735, om vervolgens opnieuw langzaam te stijgen naar ongeveer 51.000 op het einde van de eeuw. Deze evolutie contrasteert sterk met de spectaculaire toename van het aantal kopers. In het Gentse meerseniërsambacht werd tijdens de laatste decennia van de achttiende eeuw een niveau bereikt dat veel hoger lag dan aan het begin van de eeuw. Dit brengt ons tot de voorlopige conclusie dat de ontwikkeling die de stedelijke bevolking heeft doorgemaakt, op zich geen verklarende factor kan zijn voor de expansie van het meerseniërsambacht in de achttiende eeuw. Toch kan het zijn dat de demografische factor wel degelijk een impact heeft gehad op het ledental van het meerseniërsambacht omdat de bevolking in het graafschap Vlaanderen tussen 1700 en 1800 fors toenam⁷⁶, waardoor de vraag naar meerseriëwaren vanuit het platteland

⁷⁴ J. DAMBRUYNE, 'De Gentse immobiliënmarkt en de economische trend, 1590-1640', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 104 (1989), pp. 157-183.

⁷⁵ We wijzen erop dat BLONDE en GREEFS, 'Werk aan de winkel', pp. 212-213, voor Antwerpen geconstateerd hebben dat de band tussen de getalsterkte van het meerseniërsambacht en de evolutie van de stedelijke economie tijdens de zeventiende en achttiende eeuw vaak niet parallel verliep.

⁷⁶ C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk* (Leuven, 1984), p. 15.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

en de kleinere steden eveneens steeg⁷⁷. Uiteraard beschikten kleine stedelijke centra en plattelandsdorpen over een eigen commercieel netwerk, maar dit sluit niet uit dat een deel van de bewoners zich voor bepaalde producten naar de Gentse markt wendde of dat tussenhandelaars die op het platteland actief waren, zich bij de Gentse meerseniers bevoorraden.

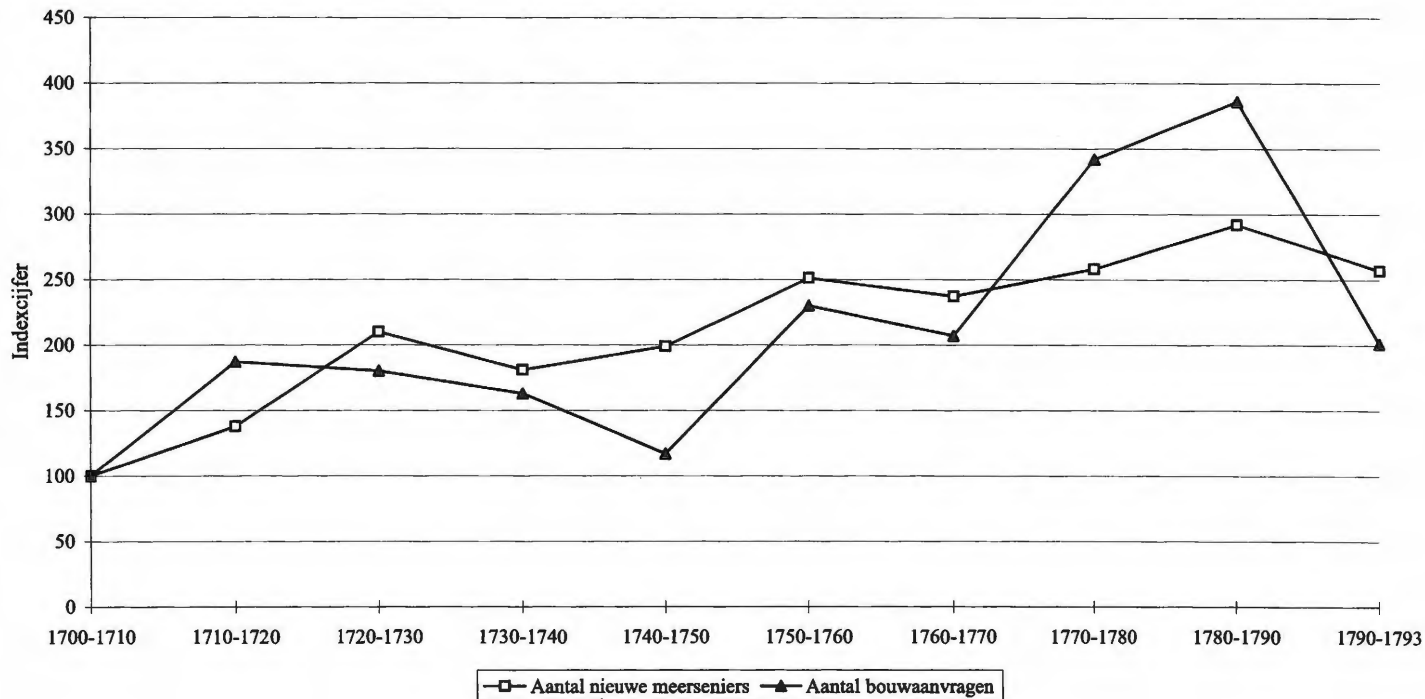
Het is genoegzaam bekend dat de private bouwmarkt zeer conjunctuurgevoelig was en dat de stedelijke bouwconjunctuur derhalve een uitstekende barometer is om naar het economische klimaat te peilen. In grafiek 8 wordt daarom de correlatie onderzocht tussen de trend van het aantal nieuwe meesters in het meerseniersambacht en de Gentse bouwcurve⁷⁸. Zoals de bouwgrafiek aantoont (en trouwens door de dalende bevolkingsevolutie geaffirmeerd wordt), deed de Gentse economie tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw het niet schitterend. De tweede helft daarentegen toont een totaal ander beeld, namelijk dat van een expansieve economie. De economische groei werd zowel gevoed door de opbloei van de industrie (inzonderheid de linnenijverheid, de katoenijverheid en de suikerraffinaderij) als door de handel (transithandel, lijnwaadhandel)⁷⁹. Welnu, uit de vergelijking blijkt: ten eerste dat de langetermijntrend van beide variabelen dezelfde was, namelijk een opwaartse beweging; en ten tweede dat ook op middellange en kortere termijn de evolutie grotendeels parallel verliep: enkel tussen 1710-1720 en 1720-1730 en tussen 1730-1740 en 1740-1750 waren de richtingen tegengesteld. Dat het aantal kopers in het meerseniersambacht tijdens groeifasen steeg, beantwoordt aan de economische logica. Bij gunstige economische vooruitzichten zetten veel meer jonge mensen de stap naar het meesterschap omdat de risico's verbonden aan het opstarten van een eigen zaak toen geringer waren of tenminste psychologisch kleiner leken. Men mag niet vergeten dat met het kopen van de meestertitel de financiële kous niet af was. Integendeel, het beginnen van een eigen winkel vereiste heel wat startkapitaal. Zeker bij een beroep als dat van meerseniër, waar handel werd gedreven in een enorme variëteit aan goederen én in talrijke dure luxeproducten. Voor het aanleggen van een behoorlijke stock was met andere woorden een aanzienlijk kapitaal nodig. Bovendien was de aankoop of de huur van een doorsnee meersenierswinkel niet goedkoop. Ter illustratie: in 1572 bedroeg de gemiddelde kada-

⁷⁷ Het belang van het platteland als afzetmarkt voor de stedelijke detailhandel werd tot nog toe weinig of niet bestudeerd. Voor een aanzet zie B. BLONDE, E. VANHAUTE en M. GALAND (eds.), *Labour and labour markets between town and countryside (Middle Ages-19th century)* (Turnhout, 2001).

⁷⁸ Een gedetailleerde analyse van de Gentse bouwbedrijvigheid vindt men bij J. DAMBRUYNE, 'De private bouwconjunctuur', in J. DAMBRUYNE, G. BRAL, A. RAMBAUT en D. LAPORTE, *Een stad in opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling van 1913* (Tielt, 1992), pp 19-35.

⁷⁹ H. COPPEJANS-DESMEDT, 'Op de breuk tussen oud en nieuw', in J. DECAVELE (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad* (Gent, 1989), pp. 135-152.

Grafiek 8 Relatie tussen het aantal nieuw ingeschreven meerseniërs en de bouwconjunctuur te Gent (tienjaarlijkse gemiddelden), 1700-1793

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

strale waarde (de mediaanwaarde) van alle Gentse huizen 480 Vlaamse groten, dat van een meerseniërswinkel niet minder dan 1020 Vlaamse groten⁸⁰. Maar er waren ook meerseriërs winkels van 3000 Vlaamse groten en meer. De meeste meerseniërs hielden trouwens winkel in de dure commerciële wijken van de stad: de Vrijdagmarkt, de Langemunt, de Veldstraat...

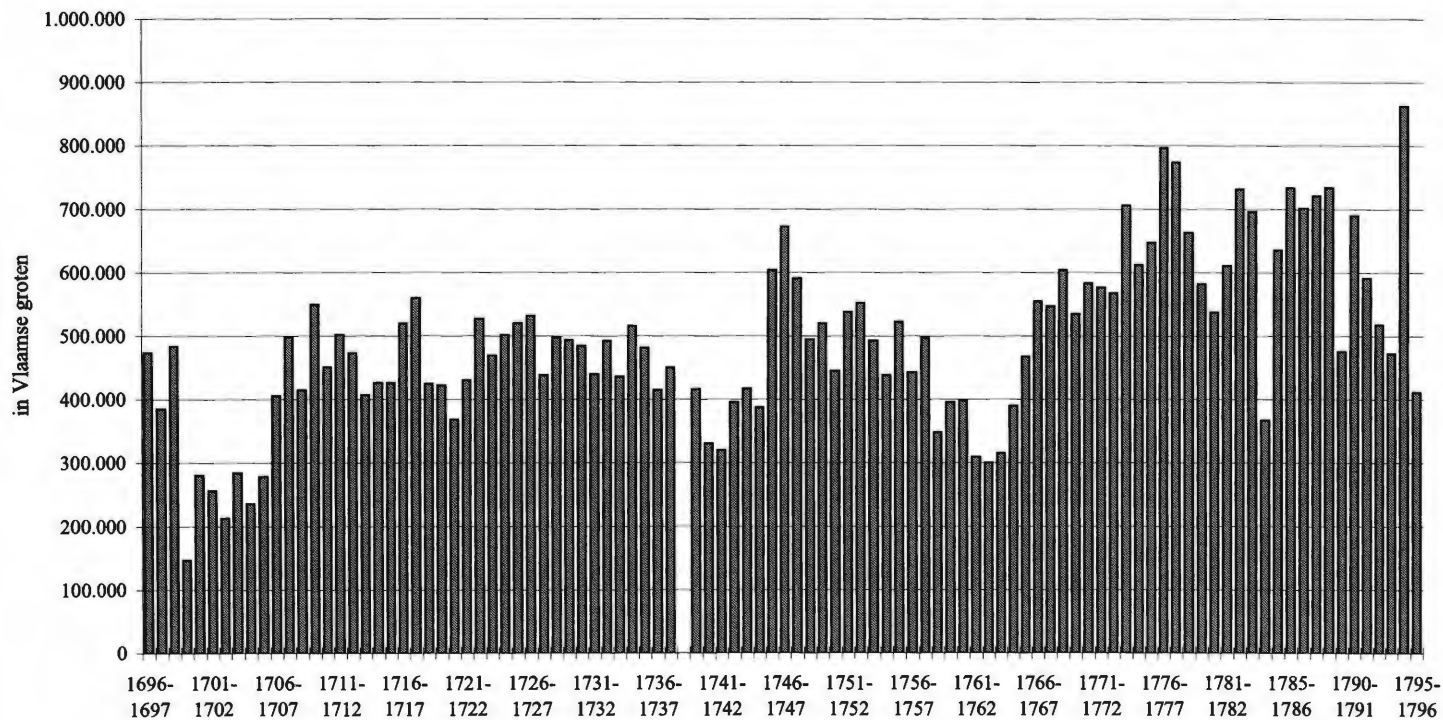
Over de conjunctuur van de meerseriëhandel worden we sedert het einde van de zeventiende eeuw gedeeltelijk ingelicht door de stedelijke invoertaks op de meerseriëwaren. Aangezien de taks enkel op de import van goederen betrekking had, moet op het partiële karakter van deze barometer gewezen worden. Bovendien vertelt deze taks ons niets over de in de stad gefabriceerde voorwerpen die de meerseniërs verhandelden. Anderzijds mag worden aangenomen dat de omzet van de geïmporteerde meerseriëgoederen veel groter was dan van de stedelijke, omdat de consument de voorwerpen van Gentse make-lij rechtstreeks en wellicht goedkoper kon aankopen bij de producent zelf. Alle meerseriëwaren die via het water of langs de stadspoorten de stad binnenkwamen, waren aan deze taks onderhevig. De boekhouding van de invoertaks bleef voor een lange periode bewaard, waardoor we vanaf 1 mei 1696 tot 26 november 1796 continue de opbrengst van deze belasting kunnen volgen (zie grafiek 9)⁸¹. Gedurende de hele periode bleef de taxatievoet ongewijzigd, namelijk 8 Vlaamse groten per pond (= 240 Vlaamse groten) geldwaarde⁸². Dit kwam neer op een heffing van 3,3 procent op de waarde van elk product. Aangezien het hier niet gaat om pachtopbrengsten of netto-inkomsten, maar om bruto-inkomsten en we voor de hele periode het exacte tarief kennen, staan de rekeningen het bijgevolg toe om de evolutie van de handel in geïmporteerde meerseriëwaren op de voet te volgen.

⁸⁰ DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, pp. 383-384.

⁸¹ Alleen de rekening van het boekjaar mei 1738-april 1739 ontbreekt. De taks werd door de ordonnantie van 2 september 1678 ingevoerd (SAG, reeks 108bis, nr. 186). De rekening van het eerste boekjaar 1678-1679 bleef bewaard (SAG, reeks 510, nr. 1), maar niet die voor de periode 1679-1696.

⁸² De immobiliteit van het tarief kan worden vastgesteld op basis van de bewaard gebleven vorstelijke fiscale octrooien voor de stad. SAG, reeks 94, nrs. 2011 (15 april 1698), 2086 (27 mei 1721), 2108 (9 juli 1757), 2115 (26 april 1777), 2119 (18 april 1783), 2124 (5 februari 1789) en 2125 (3 oktober 1792).

Grafiek 9 Evolutie van de jaarlijkse bruto-inkomsten van de stedelijke invoertaks op de meerseriewaren, 1696-1796

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

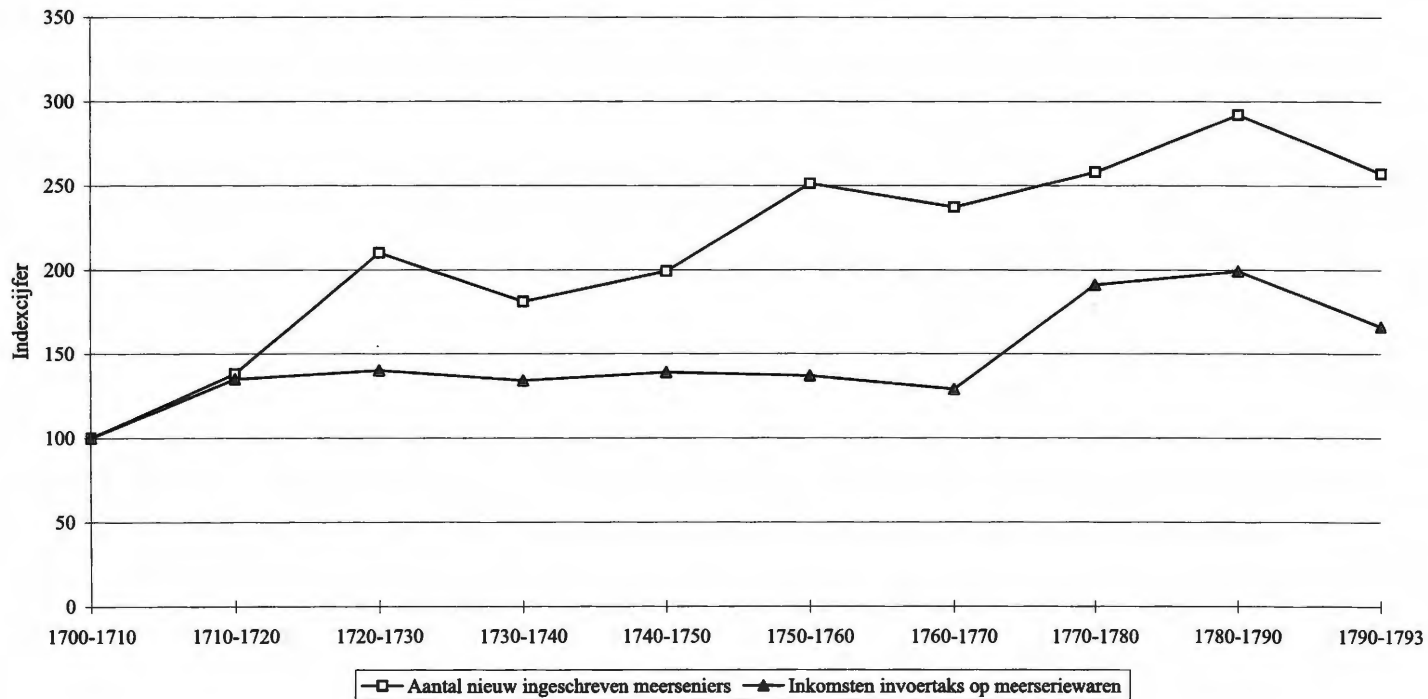
Tabel 5 Evolutie van de bruto-inkomsten van de stedelijke invoertaks op de meerseriewaren per decennium, 1696-1796

Decennium	Aantal jaren waarvoor Informatie beschikbaar is	Opbrengst in Vlaamse groten	Jaarlijks gemiddelde in Vlaamse groten	Index
05/1696 - 04/1700	4	1.488.508	372.127	-
05/1700 - 04/1710	10	3.413.365	341.337	100
05/1710 - 04/1720	10	4.610.300	461.030	135
05/1720 - 04/1730	10	4.775.817	477.582	140
05/1730 - 04/1740	9	4.127.751	458.639	134
05/1740 - 04/1750	10	4.731.663	473.166	139
05/1750 - 04/1760	10	4.670.779	467.078	137
05/1760 - 04/1770	10	4.419.542	441.954	129
05/1770 - 04/1780	10	6.506.528	650.653	191
05/1780 - 10/1789	9,5	6.466.557	680.690	199
11/1789 - 10/1796	7	4.018.077	574.011	168
Totaal en gemiddelde	99,5	49.228.887	494.763	-

Bron: SAG, reeks 510, nrs. 1-8.

De langetermijntrend die uit tabel 5 kan worden afgeleid, is duidelijk: tussen het einde van de zeventiende en het einde van de achttiende eeuw kan een opwaartse beweging worden vastgesteld. Met een jaarlijks gemiddelde van 442.018 Vlaamse groten lag de bruto-opbrengst tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw negentien procent hoger dan op het einde van zeventiende eeuw (372.127 Vlaamse groten). Vergeleken met de eerste helft van de achttiende eeuw steeg het jaarlijkse gemiddelde gedurende de tweede helft met nog eens 27 procent (naar 560.892 Vlaamse groten). De gemiddelde bruto-opbrengst situeerde zich toen 51 procent hoger dan aan het einde van de zeventiende eeuw. Als we de ontwikkeling per decennium ontleden, dan blijkt dat net als in de bouwnijverheid de groei van de detailhandel zich voornamelijk in de tweede helft van de achttiende eeuw voordeed. Grafiek 10 onthult dat er toen een perfect synchroon verloop bestond tussen het aantal kopers en de opbrengst van de meerseriewaren. Anderzijds laat de eerste helft van de achttiende eeuw vooral een stagnatie in de meerseriehandel zien, terwijl het aantal kopers toch toenam. Vergeleken met de dalende trend van de bevolking en de bouwbedrijvigheid moet worden geconcludeerd dat de detailhandel tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw goed wist stand te houden en dat van een economische crisis of recessie in de kleinhandel helemaal geen sprake was. Niettegenstaande de stedelijke bevolking terugliep en de globale economie slabakte, bleef de vraag naar consumptiegoederen even groot. Dit zou er kunnen op wijzen dat de mogelijk dalende vraag van de stedelijke consumenten gecompenseerd is geworden door een verhoogde kooplust vanwege de rurale consumenten.

Grafiek 10 Evolutie van het aantal nieuw ingeschreven meerseniërs en van de bruto-inkomsten van de stedelijke invoertaks op meerseriëwaren (tienjaarlijkse gemiddelden), 1700-1793

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

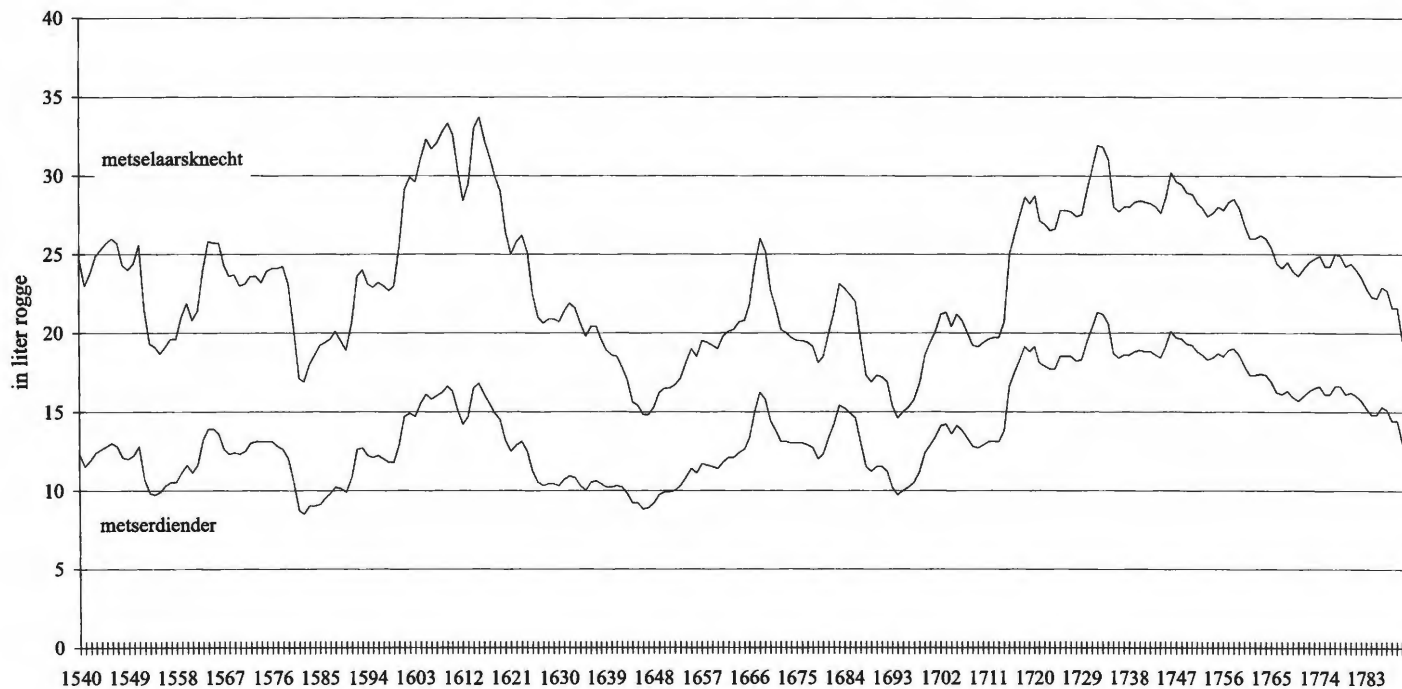
Een groeiende vraag naar consumptiegoederen wordt natuurlijk niet uitsluitend gedetermineerd en gedirigeerd door de toename van het aantal consumenten, maar evenzeer door een groei van de koopkracht. Het berekenen van een levensstandaardindex blijft voor alle socio-professionele categorieën van de Nieuwe Tijd een zeer hachelijke onderneming, omdat we over heel wat variabelen geen volledige of zelfs maar partiële informatie bezitten. Voor de loonarbeiders uit het bouwvak is de berekening het eenvoudigst, alhoewel er onmiddellijk aan toe moet worden gevoegd dat het uitdrukken van het dagloon van een metsersdiender en metselaarsknecht in liter rogge niets zegt over het jaarlijks gezinsinkomen van bouwvakkers en over de prijsontwikkeling van andere levensnoodzakelijke goederen en uitgaven (drank, brandstof, kleding, nijverheidsproducten, huisvesting, belastingen). In grafiek 11 wordt de koopkrachtevolutie van het zomerdagloon van een Gentse metsersdiender en metselaarsknecht uitgedrukt in liter rogge. Als we hierbij focussen op de achttiende eeuw, dan blijkt dat er twee duidelijke trends te onderkennen zijn: een stijgende koopkracht tijdens de eerste helft en een dalende tijdens de tweede helft. Hieruit mag echter niet zonder meer worden geconcludeerd dat de toegenomen koopkracht van de loonarbeidersklasse tijdens de eerste helft van de eeuw voor een stijgende vraag naar meerseriegoederen heeft gezorgd, omdat ten eerste de invoertaks van de meerseriewaren stagneerde (cf. grafiek 10) en ten tweede de koopkrachtstijging alleen van toepassing was op diegenen die effectief en permanent werk hadden. Gelet op de demografische en economische achteruitgang van Gent zullen wellicht meer loonarbeiders met werkloosheid en een daling van de arbeidsfrequentie geconfronteerd zijn geworden dan met een stijging van de levensstandaard. Voor de tweede helft van de achttiende eeuw is de kans nog kleiner dat de lagere sociale groepen in belangrijke mate zouden hebben bijgedragen in de consumptietoename. Hun koopkracht ging er stelselmatig op achteruit en bovendien heeft Marleen Kin aangetoond dat het procentueel aandeel van ondersteunde armen en bedelaars in de totale populatie vooral vanaf de jaren 1750 aanzienlijk steeg⁸³.

Enkele jaren geleden lanceerde Jan de Vries het nieuwe concept van de 'Revolutie van de Vlijt'. Hiermee trachtte hij een antwoord te formuleren op de indringende vraag waarom het boedelbeschrijvingenonderzoek een stijging van de consumptie suggereerde, terwijl het onderzoek naar de reële lonen een daling liet zien⁸⁴. Hij stelt dat in de zeventiende en achttiende eeuw steeds meer huishoudens voor de markt zijn gaan produceren en dat ze alsmaar meer

⁸³ Het aantal ondersteunden groeide van zestien procent in de periode 1766-1780 naar 34 procent tussen 1780 en 1793. M. KIN, 'Economische transformaties en verarming te Gent in de achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 8 (1982), pp. 34-53.

⁸⁴ DE VRIES, 'Between purchasing power and the world of goods', pp. 85-133; J. DE VRIES, 'The industrial revolution and the industrious revolution', *The Journal of Economic History*, 54 (1994), pp. 249-271.

Grafiek 11 Koopkracht van het zomerdagloon van een Gentse metsardiender en etselaarsknecht uitgedrukt in liter rogge (elfjaarlijkse voortschrijdende gemiddelden), 1540-1790

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

hun vrije tijd opofferden voor loonarbeid (een intensivering van de arbeid). Hij legt een verband met de uitbreiding van de proto-industrie en de vrouwen- en kinderarbeid, waardoor het jaarlijks gezinsinkomen een gunstiger verloop kende dan wat een eenvoudige koopkrachtcurve op basis van het dagelijkse individuele loon suggereert. Op die wijze kochten zij niet alleen meer goederen op de markt, maar voorzagen zij tegelijkertijd de markt van meer goederen. Volgens de Vries zijn talloze huisgezinnen in de loop der tijd harder gaan werken om zich meer consumptiegoederen te kunnen aanschaffen. Deze macro-economische theorie klopt wellicht voor het verklaren van de gestegen vraag naar consumptieproducten vanwege de rurale huisgezinnen, maar niet voor de toegenomen stedelijke vraag. Het Gentse boedelonderzoek heeft heel duidelijk uitgewezen dat het vooral de elite- en middengroepen waren die verantwoordelijk waren voor de kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen in het consumptiegedrag in het achttiende-eeuwse Gent. Om de verschillende sociale groepen te kunnen traceren, hebben de Gentse onderzoekers de inboedels op basis van hun taxatie onderverdeeld in drie categorieën, namelijk taxaties van minder dan honderd ponden Vlaamse groten, deze van honderd tot driehonderd ponden en deze van meer dan driehonderd ponden. Professioneel bestond de hoogste vermogensgroep uit ambtenaren, groothandelaars, rentenierende notabelen en edelen. De middencategorie was voor de ene helft samengesteld uit kleinhandelaars en voor de andere uit ambachtsmeesters en (in mindere mate) ambtenaren, terwijl de laagste vermogenscategorie voor twee derden uit kleinhandelaars bestond en voor één derde uit ambachtsmeesters⁸⁵. We zijn de mening toegedaan dat men kleinhandelaars en ambachtsmeesters moeilijk kan catalogeren onder de lagere sociale groepen, maar het correcter is om ze als lagere middengroepen te definiëren. Dit impliceert dat de wijzigingen die op basis van de Gentse staten van goed in het consumptiepatroon werden vastgesteld, alleen geldig zijn voor de sociale top- en middengroepen⁸⁶. De nagenoeg volledige afwezigheid van de onderste bevolkingslagen in de boedelinventarissen doet sterk vermoeden dat hun consumptiegedrag in de achttiende eeuw ten opzichte van de vorige eeuwen niet grondig gewijzigd was. Het Gentse boedelonderzoek suggereert wel dat de nominale prijzen van vele manufactuurgoederen stabiel bleven of zelfs daalden tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw⁸⁷. Maar in welke mate dit een

⁸⁵ Zie bijvoorbeeld TERRYIN, 'Tafelen en tafelgerei in Gent', p. 16.

⁸⁶ Tussen de drie onderscheiden categorieën bestonden grote verschillen in zake materiële cultuur. De elites bezaten over het algemeen veel meer verschillende voorwerpen en stuks van één bepaald voorwerp dan de hogere middengroepen en deze dan weer meer dan de lagere middengroepen. De sociale verschillen kwamen ook tot uitdrukking in de materialen waaruit het huisraad, de kledingstukken en de sieraden vervaardigd waren en bijgevolg in hun gemiddelde geldwaarde. Bepaalde voorwerpen kwamen bovendien alleen voor bij de meest goeden. SOLY, 'Materiële cultuur', p. 11.

⁸⁷ SOLY, 'Materiële cultuur', p. 14.

positief effect had op het koopgedrag van de lagere groepen is niet bekend. Sommige auteurs benadrukken terecht de belangrijke rol van de tweedehandsmarkt met betrekking tot de veranderingen in het consumptiegedrag van de sociaal lagere klassen⁸⁸. Maar dit was niet het marktsegment van de meer-seniers!

Gent bezat in de achttiende eeuw een kapitaalkrachtige burgerij. Velen edellieden, notabelen en andere renteniers beschikten over uitgebreide bezittingen op het platteland. Het spreekt voor zich dat hun inkomen sterk gedetermineerd werd door de ontwikkeling van de pachtopbrengsten. Terwijl de pacht prijzen tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw gekenmerkt werden door stagnatie, stegen ze tijdens de tweede helft spectaculair. In de heerlijkheid Nevele, in de omgeving van Gent, betaalde men in 1790 een driemaal hogere pacht prijs voor een partij akkerland dan in 1750⁸⁹. Anderzijds hebben handelaars, ondernemers, fabrikanten, ambachtsmeesters en vrije beroepen ten volle kunnen profiteren van de mogelijkheden geboden door de economische wederopbloei van de Arteveldestad die omstreeks 1750 aanving⁹⁰. Het waren trouwens diezelfde top- en middenlagen die verantwoordelijk waren voor een echte bouwwoede tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw en die in de ban waren van de Franse wooncultuur. Niet alleen de façades, maar ook de binnenhuisinrichting stond geheel onder invloed van de opeenvolgende Franse stijlen⁹¹. Bij het zoeken naar verklaringen voor de toegenomen meer-serieconsumptie en het stijgend ledental moet ook aandacht worden geschonken aan de veranderingen die zich inzake welvaart en verbruik hebben voltrokken op het platteland. Diverse studies tonen aan dat de levensstandaard van de meeste plattelandsbewoners tijdens de achttiende eeuw er gevoelig op vooruitging en dat zich dat vooral in de tweede helft van de eeuw vertaalde in een uitbreiding van de materiële cultuur (meubilair en huisraadvoorwerpen) en een verbetering in het huishoudelijk comfort⁹².

⁸⁸ D. ROCHE, *Le peuple de Paris* (Parijs, 1981), p. 197.

⁸⁹ C. SCHELSTRAETE, H. KINTAERT en D. DE RUYCK, *Het einde van de onveranderlijkheid. Arbeid, bezit en woonomstandigheden in het Land van Nevele tijdens de 17^e en de 18^e eeuw* (Nevele, 1986), pp. 71-72.

⁹⁰ Zie de klassieke studie over de Gentse groothandelaars en fabrikanten van H. COPPEJANS-DESMEDT, *Bijdrage tot de studie van de gegoede burgerij te Gent in de XVIIIe eeuw* (Brussel, 1952).

⁹¹ Zie in dit verband *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw* (Gent, 1984).

⁹² Zie bijvoorbeeld de casestudie over het Land van Nevele van SCHELSTRAETE, KINTAERT en DE RUYCK, *Het einde van de onveranderlijkheid*, pp. 194-196, 198-203. Volgens C. VANDENBROEKE, *Vlaamse koopkracht* (Leuven, 1984), p. 166, 219, lag de koopkracht van het doorsnee rurale gezin hoog tijdens de periode 1725-1775.

4. De gendertransformatie

De ambachtswereld is in de literatuur vaak voorgesteld geworden als een typisch mannenbastion⁹³. Het klopt inderdaad dat bij geïnstitutionaliseerde vormen van arbeid, zoals het vroegmoderne ambachtswezen, er weinig plaats was voor vrouwen, althans niet onder een formele gedaante. Vele ambachten weigerden ongehuwde of gehuwde vrouwen toe te laten. Enkel voor weduwen die de zaak van hun overleden man wouden voortzetten, werd een uitzondering gemaakt. Het meest vrouwonvriendelijk waren de producerende ambachten. Dit hing samen met de gangbare overtuiging dat zware handenarbeid het exclusieve domein van de man was, omdat hij nu eenmaal fysiek sterker was. Toch mag de rol van de vrouw ook in die ambachten niet worden onderschat. Gelet op het dominante overwicht van het kleinbedrijf en het feit dat de meeste ambachtsmeesters thuis werkten, hielpen vrouwen officieus vaak in de zaak. Men kan een soort van taakverdeling waarnemen zoals we die vandaag nog steeds aantreffen bij kleine middenstanders (bijvoorbeeld een bakker). Terwijl de ambachtsmeester de producten in zijn atelier vervaardigde, verkocht zijn echtgenote de geproduceerde waren in de winkel of op de markt. De afwezigheid van corporatieve verbodsbepalingen omtrent deze praktijk duidt erop dat de (producerende) ambachten daar geen enkel probleem over maakten. Meehelpen mocht zolang het maar op een informele wijze gebeurde. Voor exclusief commerciële ambachten, zoals dat van de meerseniers, lagen de zaken veel eenvoudiger, omdat hun activiteiten zich beperkten tot het handeldrijven. Deze ambachten stonden veel meer open voor vrouwen, omdat de maatschappelijke tolerantie tegenover deze vorm van arbeid veel groter was. Daarom konden vrouwen van oudsher er officieel en volwaardig lid van worden, met de beperking evenwel dat ze niet tot het ambachtsbestuur werden toegelaten. Ook in het Gentse meerseniersambacht konden vrouwen sedert de late Middeleeuwen opklimmen tot meester. De toetredingsvoorwaarden waren dezelfde als die voor mannen. Maar hoe sterk waren de vrouwen in dit ambacht nu vertegenwoordigd en hoe evolueerde het aandeel van de vrouwelijke meesters in de loop van de Nieuwe Tijd? Op deze twee vragen geeft tabel 6 het antwoord.

Als we de drie onderzochte eeuwen samennemen, dan bedroeg het gemiddelde aandeel van de mannelijke kopers 56,1 procent en dat van de vrouwelijke 43,9 procent, met andere woorden de mannen waren licht in de meerderheid. Maar deze statische analyse doet enorm veel onrecht aan de reële dynamiek

⁹³ J.R. FARR, *Artisans in Europe 1300-1914* (Cambridge, 2000), p. 37; FRIEDRICH, *The early modern city*, p. 155; A. COWAN, *Urban Europe, 1500-1700* (Londen-New York, 1998), p. 79; M.E. WIESNER, *Working Women in Renaissance Germany* (New Brunswick, 1986); J. QUATAERT, 'The shaping of women's work in manufacturing, guilds, households and the state in Central Europe, 1648-1870', *American Historical Review*, 90 (1985), pp. 1122-1148.

JOHAN DAMBRUYNE

die de verhouding tussen meesters en meesteressen kenmerkte. Er heeft zich namelijk tijdens de belichte periode een ware aardverschuiving binnen het meerseniersambacht voorgedaan: terwijl gedurende de eerste drie decennia van de zestiende eeuw geen enkele vrouw het tot meester bracht, kwamen tijdens de jaren 1780 in totaal 204 vrouwen in het bezit van de meestertitel. Vanuit het langetermijnperspectief bekeken, steeg het aandeel van de meesteressen van dertien procent in de zestiende eeuw naar 28,2 procent in de zeventiende eeuw en vervolgens naar 62,4 procent in de achttiende eeuw. Gedurende drie opeenvolgende eeuwen wisten de vrouwen hun aandeel telkens meer dan te verdubbelen. Een uitzonderlijke prestatie! Van een minderheidsgroep binnen het ambacht evolueerden ze naar de grootste formatie. Er mag worden gesteld dat de spectaculaire stijging van het aantal nieuwe kopers in het meerseniersambacht vooral op naam van de vrouwen moet worden geschreven: het aantal vrouwelijke kopers steeg van 118 in de zestiende eeuw, naar 330 in de zeventiende eeuw en naar niet minder dan 1573 in de achttiende eeuw. De mannelijke kopers daarentegen kenden over de drie eeuwen beschouwd slechts een bescheiden groei in absolute cijfers: van 791 in de zestiende eeuw over 840 in de zeventiende eeuw naar 949 in de achttiende eeuw. Een analyse op middellange termijn laat zien dat de groei van het vrouwelijk aandeel niet rechtlijnig en continu verliep. Terwijl het aandeel steeg van 2,8 procent in de eerste helft van de zestiende eeuw naar 16,8 procent tijdens de tweede helft, moesten de vrouwen tijdens de eerste helft van de zeventiende eeuw (12,4 procent) opnieuw terrein prijsgeven. Daarna zette een lange groeibeweging in: naar een gemiddeld aandeel van 38,8 procent in de tweede helft van de zeventiende eeuw en vervolgens naar 65,7 procent in de eerste helft van de achttiende eeuw. Tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw verloren de vrouwen opnieuw wat terrein (59,8 procent).

Tabel 6 Verhouding tussen het aantal mannelijke en vrouwelijke kopers van het meesterschap in het Gentse meerseniersambacht per decennium, 1499-1794

Decennium	Aantal jaren waarvoor informatie beschikbaar is	Aantal meesters	Percentage meesters	Aantal meesteressen	Percentage meesteressen
08/1499 - 08/1509	10	20	100,0%	0	0,0%
08/1509 - 08/1519	10	49	100,0%	0	0,0%
08/1519 - 08/1529	10	43	100,0%	0	0,0%
08/1529 - 08/1539	10	65	98,5%	1	1,5%
08/1539 - 12/1549	9	64	91,4%	6	8,6%
12/1549 - 12/1559	10	58	84,1%	11	15,9%
12/1559 - 12/1569	6	49	84,5%	9	15,5%
12/1569 - 08/1579	9	228	86,7%	35	13,3%
08/1579 - 12/1589	9	106	78,5%	29	21,5%
12/1589 - 12/1599	10	109	80,1%	27	19,9%
12/1599 - 12/1609	10	111	84,7%	20	15,3%

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

12/1609 - 12/1619	9	75	88,2%	10	11,8%
12/1619 - 12/1629	7	71	91,0%	7	9,0%
12/1629 - 12/1639	8	66	86,8%	10	13,2%
12/1639 - 12/1649	10	88	88,9%	11	11,1%
12/1649 - 12/1659	9	101	89,4%	12	10,6%
12/1659 - 12/1669	10	84	77,8%	24	22,2%
12/1669 - 12/1679	10	78	62,4%	47	37,6%
12/1679 - 12/1689	9	61	49,2%	63	50,8%
12/1689 - 12/1699	10	105	45,5%	126	54,5%
12/1699 - 12/1709	10	72	50,7%	70	49,3%
12/1709 - 12/1719	10	75	40,5%	110	59,5%
12/1719 - 12/1729	10	76	28,4%	192	71,6%
12/1729 - 12/1739	10	77	33,5%	153	66,5%
12/1739 - 12/1749	10	70	27,5%	185	72,5%
12/1749 - 12/1759	10	91	29,0%	223	71,0%
12/1759 - 12/1769	10	122	40,0%	183	60,0%
12/1769 - 01/1780	10	163	48,7%	172	51,3%
01/1780 - 01/1790	10	157	43,6%	203	56,4%
01/1790 - 01/1794	4	46	35,9%	82	64,1%
Totaal en gemiddelde	279	2580	56,1%	2021	43,9%

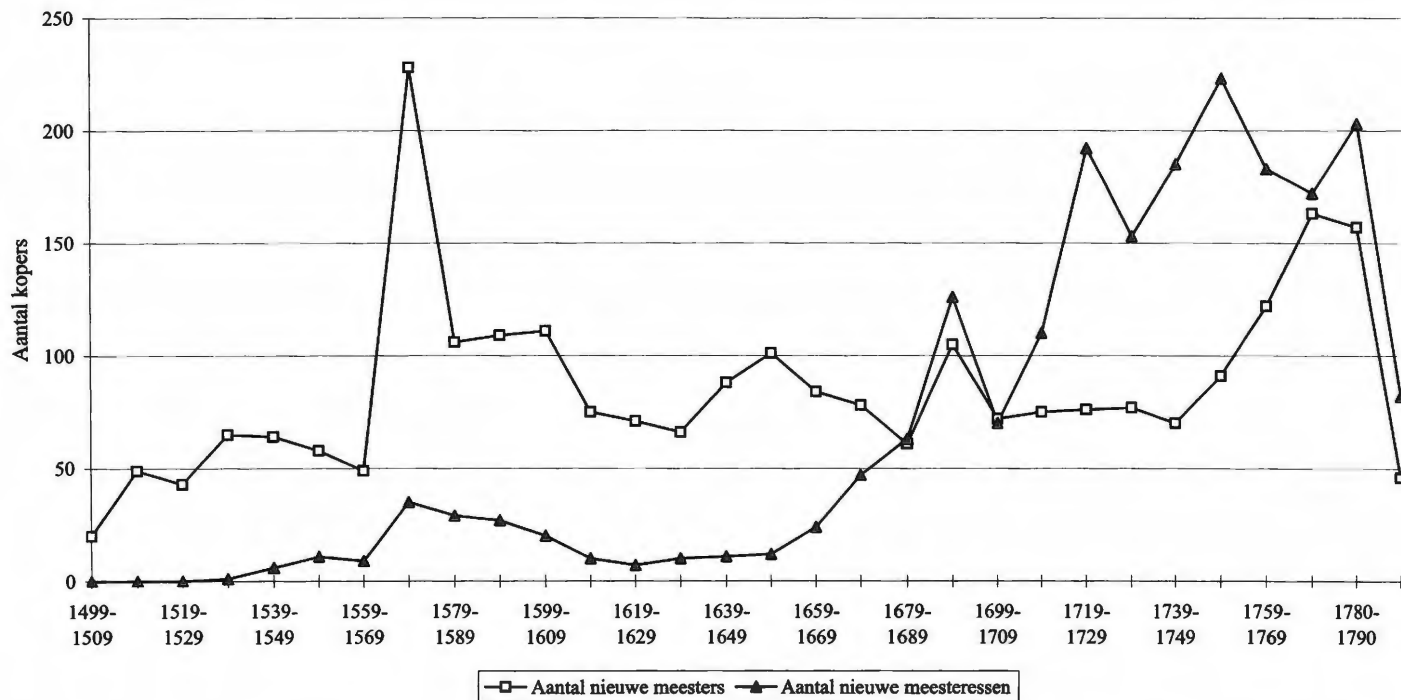
Bron: SAG, reeks 178, nrs. 1 en 4.

Tot het midden van de zeventiende eeuw laat grafiek 12 een vrij parallel verloop zien tussen het aantal mannelijke en vrouwelijke kopers. Uit diezelfde grafiek blijkt dat de tweede helft van de zeventiende eeuw als een scharnier-eeuw gold. Terwijl het aandeel van de vrouwen permanent toenam, nam het percentage van de mannen stelselmatig af. Tijdens het laatste decennium van de zeventiende eeuw sprongen de vrouwen voor het eerst over de mannen. Tabel 7 onthult dat binnen het lid van de meerseniërs het overwicht van de vrouwelijke kopers tijdens de achttiende eeuw nog groter was. Het lid van de waskaarsmakers daarentegen telde weinig of geen vrouwen, omwille van het feit dat het een typisch productieambacht was. Gedurende de periode 1659-1794 hebben in totaal slechts twee vrouwen het meesterschap van de waskaarsmakers gekocht.

Verschillende studies hebben uitgewezen dat ook in heel wat vroegmoderne Franse en andere Europese steden de kleinhandel grotendeels in handen van vrouwen was⁹⁴. Toch contrasteert het Gentse cijfer sterk met het percentage

⁹⁴ S. JURATIC en N. PELLEGRIN, 'Femmes, villes et travail en France dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle: quelques questions', *Histoire, Economie et Société*, 3 (1994), pp. 489-490; A. POITRINEAU, *Ils travaillent la France. Métiers et mentalités du XVIe au XIXe siècle* (Parijs, 1992), p. 122; M. PRIOR, 'Women and the urban economy: Oxford 1500-1800', in M. PRIOR (ed.), *Women in English society, 1500-1800* (Londen, 1985); COWAN, *Urban Europe*, p. 80.

Grafiek 12 Evolutie van het aantal mannelijke en vrouwelijke koers van het meesterschap in het Gentse meerseniersambacht per decennium, 1499-1794

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

vrouwen in het Antwerpse meerseniersambacht. De Antwerpse meesteressen vertegenwoordigden aan het einde van de achttiende eeuw niet meer dan twintig procent⁹⁵.

Tabel 7 Absoluut en procentueel aantal meesters-kopers in het Gentse meerseniersambacht en binnen het lid van de meerseniers per halve eeuw, 1499-1794

Periode	Aantal jaren waarvoor informatie beschikbaar is	Meerseniersambacht		Lid der meerseniers	
		Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
08/1499 - 12/1549	49	7	2,8%	?	?
12/1549 - 12/1599	44	111	16,8%	?	?
12/1599 - 12/1649	44	58	12,4%	?	?
12/1649 - 12/1699	48/38	272	38,8%	258	50,0%
12/1699 - 12/1749	50	710	65,7%	710	70,3%
12/1749 - 01/1794	44	863	59,8%	863	62,0%

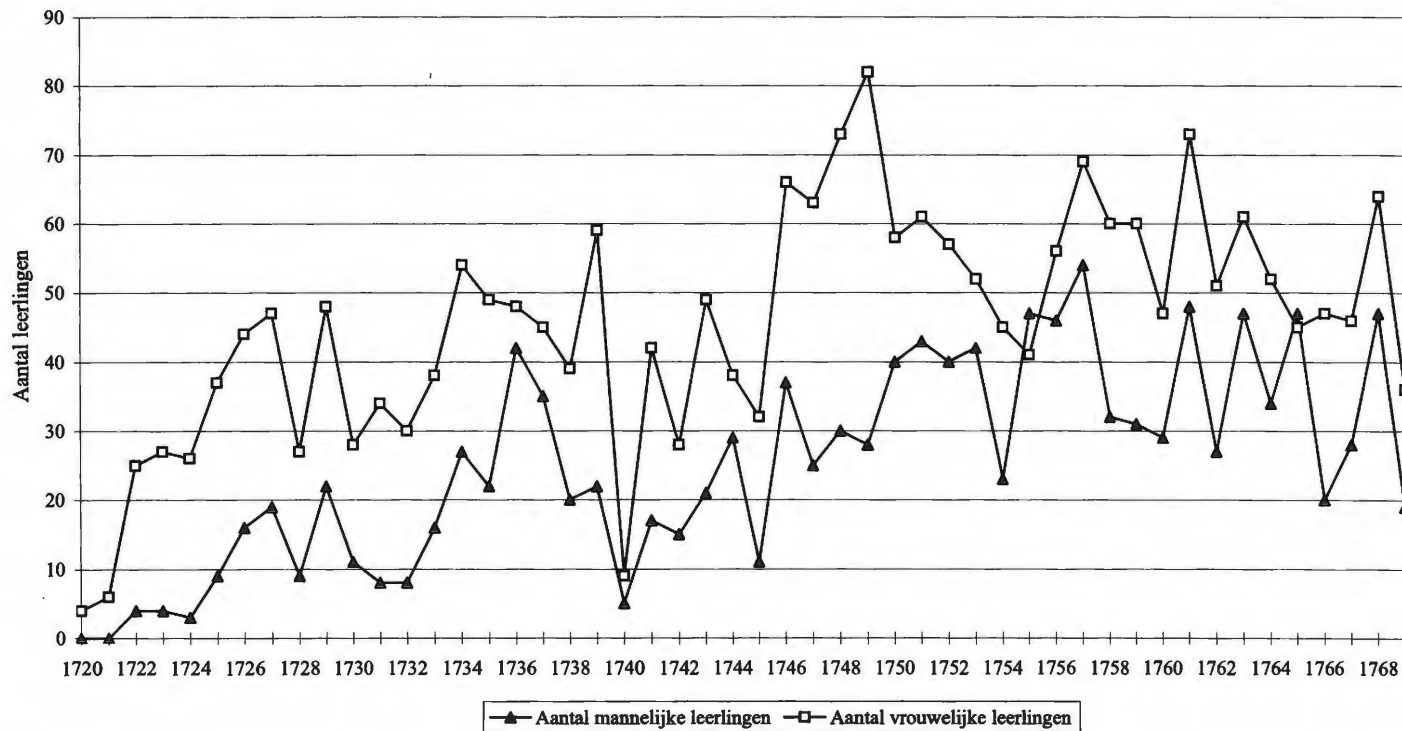
Bron: SAG, reeks 178, nrs. 1 en 4.

Noot: Voor de tweede helft van de zeventiende eeuw beschikken we voor het meerseniersambacht in zijn totaliteit over 48 jaar informatie, voor het lid der meerseniers slechts over 38 jaar, omdat in het ledenregister pas vanaf het decennium 12/1659-12/1669 systematisch het onderscheid wordt gemaakt tussen meerseniers en waskaarsenmakers.

Uit tabel 8 blijkt dat ook onder de leerlingen het vrouwelijke geslacht duidelijk in de meerderheid was. De verhouding tussen beide seksen bedroeg gedurende de periode 1720-1769 gemiddeld 64,4 procent voor de vrouwen tegenover 35,6 procent voor de mannen. Als we grafiek 13 bekijken, zien we dat het aantal mannelijke leerlingen tijdens de meeste jaren in dezelfde richting evolueerde als het aantal vrouwelijke leerlingen. Wanneer we echter de cijfers per decennium groeperen, dan valt wel een opmerkelijke stijging van het aantal mannelijke leerlingen waar te nemen. Hun aandeel steeg namelijk van 22,8 procent tijdens de jaren twintig naar ruim 41,6 procent tijdens de jaren vijftig. Dit lijkt op een doelbewust offensief vanwege de mannen.

⁹⁵ BLONDE en GREEFS, 'Werk aan de winkel', p. 209.

Grafiek 13 Aantal jaarlijks nieuw ingeschreven mannelijke en vrouwelijke meersenijsleerlingen, 1720-1769

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

Tabel 8 Verhouding tussen het aantal nieuw ingeschreven mannelijke en vrouwelijke leerlingen in het lid der meerseniers per decennium, 1720-1769

Decennium	Aantal mannen	Percentage mannen	Aantal vrouwen	Percentage vrouwen	Totaal aantal
1720 - 1729	86	22,8%	291	77,2%	377
1730 - 1739	211	33,2%	424	66,8%	635
1740 - 1749	218	31,1%	482	68,9%	700
1750 - 1759	398	41,6%	559	58,4%	957
1760 - 1769	346	39,9%	522	60,1%	868
Totaal en gemiddelde	1259	35,6%	2278	64,4%	3537

Bron: SAG, reeks 178, nr. 3.

Niettegenstaande het meerseniersambacht een spectaculair vervrouwelijingsproces onderging, bleef het toch een uitgesproken patriarchaal ambacht. Toegang tot het ambachtsbestuur kregen de vrouwen op geen enkel moment. De slogan 'vrouwen aan de macht' was met andere woorden niet op het meerseniersambacht van toepassing. De meesters waren met de vervrouwelijking van hun ambacht helemaal niet opgezet. In 1721 trok het ambachtsbestuur aan de alarmbel. Het richtte een alarmerend rekest aan keizer Karel VI. Daarin schreef het onder meer 'datter daeghelycx hun geene andere leerlinghen en syn presenterende als dochters ende vrouwpersoonen om alsoo onderlinghen gewoont ende wynckel gehauden hebbende allen vry te syn'⁹⁶. Het nadelige gevolg daarvan was 'dat den meerderen deel van haerlieder neerynghe sauden bestaan in vrouw persoonen, 't gene boven syne onbetamelyckheyt saude strecken tot verderf ende ruine van de selve'. De mannelijke bestuursleden hadden dus bepaald geen hoge dunk over hun vrouwelijke collega's. Om de positie van de mannen in het ambacht te versterken, stelde het bestuur aan de vorst voor dat leerjongens en leermeisjes hun tweejarige opleiding voortaan alleen nog zouden mogen volgen bij een meester. Om zich niet de woede van alle vrouwen op de hals te halen, werd een uitzondering gemaakt voor de meesteressen die reeds winkel hielden. Hoelang deze maatregel van kracht is gebleven, weten we niet. Maar vast staat wel dat het decreet van 28 februari 1754 expliciet melding maakt van het recht van meesteressen om eveneens leerlingen op te leiden⁹⁷. Afgaande op tabel 8 lijkt het er evenwel op dat het in 1721 ingezette mannenoffensief op langere termijn wel degelijk vruchten heeft afgeworpen, zowel voor wat het aantal leerlingen als voor wat het aantal meesters (cf. grafiek 12) betreft.

⁹⁶ SAG, reeks 178, nr. 3, f° 1v°.

⁹⁷ SAG, reeks 156/3, nr. 6. Ook in de ambachtsenquête van 1784 staat dit zwart op wit vermeld.

Tabel 9 Percentage vrouwelijke meerseniërs-leerlingen onder de meesterskinderen en onder de niet-meesterskinderen per decennium, 1720-1769

Decennium	Percentage vrouwelijke leerlingen onder de meesterskinderen	Percentage vrouwelijke leerlingen onder de niet-meesterskinderen
1720 - 1729	63,5%	81,9%
1730 - 1739	56,8%	74,3%
1740 - 1749	59,5%	74,4%
1750 - 1759	53,1%	63,4%
1760 - 1769	54,5%	38,9%
Gemiddelde	55,8%	71,5%

Bron: SAG, reeks 178, nr. 3.

Tabel 9 biedt een antwoord op de vraag of vrouwelijke leerlingen beter vertegenwoordigd waren onder de niet-meesterskinderen dan onder de meesterskinderen. Hoewel de leermeisjes ook bij de groep van de meesterskinderen procentueel in de meerderheid waren (gemiddeld: 55,8 procent) was hun overwicht bij de groep van de niet-meesterskinderen nog manifester (gemiddeld 71,5 procent). Dit wijst erop dat heel wat vrouwen doelbewust kozen voor een meerseniërs-carrière, wat op zijn beurt verband houdt met het feit dat de beroepsmogelijkheden voor vrouwen in de ambachtswereld veel beperkter waren dan voor mannen. De enige uitzondering op de regel vormden de jaren zestig, toen het percentage vrouwen bij de meesterskinderen niet alleen hoger lag dan bij de niet-meesterskinderen, maar bovendien de vrouwelijke niet-meesterskinderen het in aantal moesten afleggen tegen de mannen.

5. Besluit

Een studie die exclusief op het Gentse meerseniërsambacht focust, volstaat niet om definitieve uitspraken te doen over de organisatie, de werking en het economisch belang van de detailhandel in Gent tijdens de Nieuwe Tijd. Wil men een totaalbeeld krijgen van de stedelijke kleinhandel, dan moet men evenzeer oog hebben voor parallelle, concurrerende en illegale commerciële circuits. Toch kan uit ons summier ambachtsonderzoek een en ander worden afgeleid. Het Gentse meerseniërsambacht laat tussen 1500 en 1795 een aantal opzienbarende transformatieprocessen zien. Op diverse vlakken onderging het ambacht een ware metamorfose. Deze veranderingen situeren zich zowel op het socio-economische als het institutionele terrein en kunnen in drie punten worden samengevat. Ten eerste: het meerseniërsambacht evolueerde van een beroepsvereniging die zowel kleinhandelaars als producenten omvatte aan het begin van de zestiende eeuw naar een bijna exclusieve commerciële corporatie van detail- én groothandelaars op het einde van het Ancien Régime.

DE CORPORATIEF GEORGANISEERDE DETAILHANDEL

Daarbij aansluitend kan voor de tweede helft van de achttiende eeuw een tendens naar meer specialisatie worden vastgesteld.

Ten tweede: het Gentse meerseniersambacht kende tijdens de achttiende eeuw een spectaculaire groei inzake ledental en contrasteerde daardoor sterk met veel andere Gentse ambachten waar het aantal meesters terugliep of stagneerde. Dat de explosieve groei zich in de achttiende eeuw heeft voorgedaan, is des te opmerkelijker, omdat net in die eeuw zowel vanuit politieke als economische middens het corporatieve systeem in de Oostenrijkse Nederlanden steeds meer in vraag werd gesteld⁹⁸. Het heeft er dus alle schijn van dat ook tijdens de achttiende eeuw het meerseniersambacht nog altijd fungeerde als de belangrijkste organisator van de Gentse detailhandel, althans wat duurzame consumptieartikelen aanbelangde. De toename van het ledental in het meerseniersambacht moet op de eerste plaats in verband worden gebracht met de kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen in het stedelijke en rurale consumptiegedrag tijdens de achttiende eeuw. De meerseniers hebben ten volle kunnen profiteren van de toenemende vraag naar duurzame consumptiegoederen. Een vraag die in de stad vooral gedragen werd door de sociale elite- en middengroepen, wiens woon- en leefcultuur fundamentele wijzigingen onderging. Anderzijds lijkt het erop dat de lagere sociale groepen op het platteland meer hebben bijgedragen tot de consumptiestijging dan hun stedelijke lotgenoten, doordat enerzijds hun aantal in absolute cijfers sterk toenam en anderzijds hun koopkracht er in de loop van de achttiende eeuw op vooruitging.

Ten derde: terwijl in vele Europese ambachten het aandeel van de vrouwen in de loop van de Nieuwe Tijd terugliep en hun positie verslechterde⁹⁹, voltrok zich binnen het Gentse meerseniersambacht een opmerkelijk emancipatieproces. Het ambacht evolueerde van een echt mannenbolwerk naar een vakvereniging waarin vrouwen het numerieke overwicht bezaten. De Gentse detailhandel kreeg met andere woorden een veel vrouwelijker gelaat. Inzake timing verliep het vervrouwelijkingproces opvallend parallel met de buitengewone toename van het aantal nieuwe leden tussen het midden van de zeventiende en het einde van de achttiende eeuw. Het is daarom zeer plausibel dat de aanzienlijke stijging van het aantal Gentse meerseniers ook gedeeltelijk moet worden toegeschreven aan de interne genderverschuiving binnen het ambacht¹⁰⁰. Tot een volledige emancipatie kwam het echter niet, want niettegenstaande de vrouwen de absolute meerderheid bezaten, bleven ze uitgesloten van elke vorm van participatie aan het ambachtsbestuur.

⁹⁸ Zie daaromtrent J.-J. HEIRWEGH, *Les corporations dans les Pays-Bas Autrichiens (1738-1784)* (onuitgegeven doctoraatsproefschrift, Université libre de Bruxelles, 1981).

⁹⁹ Tot deze conclusie komt FARR, *Artisans in Europe*, pp. 37-41.

¹⁰⁰ Zie in dit verband grafiek 10. Niettegenstaande de meerseriehandel tijdens de eerste helft van de achttiende eeuw stagneerde, steeg het ledental in het meerseniersambacht toch spectaculair.